

Butlletí
del
**Centre Excursionista
de Catalunya**

:: Any XXIX ::
Núms. 298-299
Nov.-Des. 1919

Redacció i Administració : Paradís, 10; Telèfon A. 4844
BARCELONA

Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya

SUMARI DELS NÚMEROS 298-299

	<u>Pàgs.</u>
El ski a la Vall d'Aran, per LLUÍS ESTASEN.	281
Empúries. — Estany de Corones. — Explicació de les làmines de la Secció de Fotografia	302 i 303
Crònica del Centre.	303 i 306
Noves	305 i 308
Estació meteorològica de Viella (Vall d'Aran)	310
Resum de les observacions meteorològiques de l'any	313
Estació meteorològica de La Renclusa	315
Taules	317
Taula general	332

Làmines:

Talló: poble i església. — Santa Creu: poble. — Camí de Sant Joan de l'Herm. — Santuari de Sant Joan de l'Herm. — Estany de Sant Maurici. — Estany de Sant Maurici i els Encantats. — Pic Oriental dels Encantats. — Pala d'Erexe. — El Montanyó des de sota la Pala d'Erexe. — Vistes panoràmiques des del Tesso de Son. — El Tesso de Son des del Coll de Forn de Cals. — Esterri d'Aneo i muntanyes de Son.

Làmines artístiques de la Secció de Fotografia:

Empúries. — Estany de Corones.

Fòlletí: Les Creus monumentals de Catalunya, per MN. JOSEP GUDIOL.

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

QUOTA ANUAL : 24 PESSETES

SUBSCRIPCIÓ AL BUTLLETÍ

PAGAMENT A LA BESTRETA

Per als no socis

9 ptes.

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

El ski a la Vall d'Aran

DENÇA que la Secció d'Esports de Muntanya celebrà el primer concurs d'Esports d'hivern, el ski, que ens era gairebé desconegut, ha anat arrelant en nostra terra no sols com un esport interesantíssim sinó també com a medi pràctic del que es serveix l'excursionista per a visitar les altes muntanyes a l'hivern, gaudint dels bells paisatges nevats i fruit emocionants davallades per pendents que li permeten adquirir grans velocitats. Cada festa, quan les neus cobreixen els vessants del Montseny, es veuen pujar nombroses colles amb skis fins al cim de Matagalls retornant per la nit a la ciutat; i les magnífiques serralades del Bergadà, així com les alteroses que envolten Ull de Ter i Núria, van essent cada hivern més i més visitades.

Aquestes manifestacions que constitueixen per si soles un bell resultat obtingut amb la celebració de dits concursos anuals, han sigut avui dia coronades per un fet de capdal importància que enalteix a la Secció d'Esports de Muntanya d'aquest CENTRE. Es tracta de la implantació del ski a la Vall d'Aran.

Amb ocasió d'assistir el Sr. Puig i Cadafalch, President de la Mancomunitat de Catalunya, als concursos verificats aquest any a Ribes, sorgí la idea de popularitzar el ski en les comarques catalanes que degut a la situació llur pogués ésser d'utilitat a l'hivern. Aquesta idea fou molt ben acollida pel Sr. Puig, prometent ocupar-se'n tot seguit dintre de la Mancomunitat a la seva arribada a Barcelona. Molts pocs dies havien transcorregut quan el President de la Secció d'Esports de Muntanya va ésser cridat pel Sr. Puig, del qual rebé l'encà-

rrec d'organitzar entre els socis de l'esmentada Secció una expedició a la Vall d'Aran, subvencionada per la Mancomunitat de Catalunya per tal d'ensenyar l'ús del ski als habitants d'aquella regió.

Per a portar-la a cap, foren designats els Srs. Josep M.ª Soler i Coll, Pau Badía i el qui escriu aquestes ratlles, cuidant també de tots els preparatius que tal excursió requeria; tot seguit s'encarregaren deu parells de skis, cinc de bastons i cinc de raquetes, donatiu que feia la Mancomunitat als pobles de la Vall i que havíem de portar amb nosaltres ja que havien de servir també per a les pràctiques.

Es la Vall d'Aran una de les comarques catalanes que conté més riqueses naturals, mes la falta de vies de comunicació fa que quedin inexplorades, excepte la part de ramaderia que és gairebé l'únic medi de viure amb què compten els aranesos. Situada en el vessant atlàntic del Pireneu Central, la sortida natural de la Vall és per França i sols es comunica amb Espanya per tres dolents camins de ferradura que travessen enlairats ports. A l'entrar l'hivern, la neu els fa infranquejables i tan sols amb grans fadigues i greu exposició de la vida poden ésser assolits; desgraciadament no hi ha any que no es conti amb un nombre de víctimes que sucumbeixen en la travessia de tan perillosos ports. Aquest dolorós tribut constitueix una vergonya pels nostres governants que tan descuidat tenen aquest recó de pàtria. Tal és la regió on el ski podria prestar excel·lents serveis.

L'estat desastrós en què es trobava la carretera de Tàrrega a Sort (altra prova d'incúria governamental), havia motivat la suspensió del servei d'autos, de manera que el viatge havia de fer-se en tartana, lo que resultava molt poc encoratjador. Per a evitar aquest enutjós trajecte projectàrem començar l'excursió desde Bagà i d'allí anar a Bellver i la Seu i travessant per Sant Joan de l'Herm passar a Llavorsí des d'on seguint el Noguera Pallaresa amunt arribaríem a Esterrí d'Aneo.

Dia 26. Eren prop de les set del matí que sortíem de Bagà pel camí de Gòsol que va remuntant la ribera esquerra del riu Bastareny fins a les cases del Forat, on el deixem, després de travessar el torrent del mateix nom, i començarem a pujar per sa vorera dreta; més amunt trobem l'engorjat que dóna nom al torrent i on les aigües es llencen en seguits saltants entremig de gegantins penyals de llises parets. El camí passa junt al torrent i enlairant-nos ràpidament passem per l'enderrocada casa de Galligans, entrant al cap de curta estona en la gran clotada de la font del Faig dominada per les escarpades roques de Moixaró. El camí és ja més distret pel paisatge que es contempla i al cap de mitja hora arribem a l'hostal de la Font del Faig, situat al

costat mateix de la font; aquesta casa encara que de pobre aspecte presta molts bons serveis en cas de mal temps degut a la seva proximitat al coll. Després d'un curt repòs emprenem la sobtada pujada que ens porta en mitja hora més al Coll del Pendís (1,786 m. alt.); hi havíem estat tres hores curtes per arribar-hi. Es troba situat en la ratlla divisòria de les comarques del Bergadà al S. i la de la Cerdanya al N. descobrint-se un bell panorama; les serres d'en Cija i Pedraforca per la banda del Bergadà i a nostra esquerra veiem el Cadí amb abundosa neu en els vessants que miren a N.; la part baixa d'aquestes serres està poblada de boscuries que omplen les valls. La banda del coll que mira a Cerdanya està molt nevada i probem de baixar-la amb els skis; però la neu es troba tan glaçada que ens és impossible dominar-los, i seguim el camí a peu. Aquest travessa per una bella regió de bosc en la que dominen corpulents avets que sobresurten d'entre els espessos pins que s'estenen per tota la fondalada, baixant tot seguit el camí per uns rases de pasturatges, passats els quals baixa en ràpides marrades deixant les cases de Can Castillo i Can Biel, situada aquesta última en el fons del torrent. Sortim després al pla on arplegarem una espessa rufacada de neu que dura fins ésser prop de Talló; visitem l'església d'aquest poble que és interessant exemplar romànic i entrem al cap de deu minuts a Bellber; la distància des del coll és una mica més de dos hores i mitja. Està situat en un turó en la vorera esquerra del Segre a 1,070 m. d'alt., dominant-se tota la Cerdanya i veient-se al fons les nevades serres del Puig d'Alp, Moixaró i Cadí. L'auto que baixa de Puigcerdà i va seguint el curs del Segre per pintorescos paisatges, ens porta a la Seu d'Urgell. La serra de Cadí l'havíem vist completament nevada.

Dia 27. Són les sis del matí que deixem la Seu i per la carretera de Pons travessem el riu Balira que baixa d'Andorra ajuntant-se allí prop amb el Segre, pujem a Castellciutat que encara conserva les fortificacions, dominant tot el pla de la Seu on el riu serpenteja; seguim carretera avall i als vint minuts prenem un camí de la dreta, passant després per l'ermita de la Trobada entremig de conreus. Més lluny travessem per palanca la riera d'Arabell obirant-se en amunt el poble del mateix nom; tot seguit comença la dreta pujada per la serra nomenada també d'Arabell. La pujada és un xic dreta i el sol es fa sentir; guanyem finalment la carena de la serra que es troba a uns 915 m. d'alt., i que domina les valls de la riera d'Arabell a la dreta, la de Castellbó a l'esquerra i cap a llevant la gran plana de la Seu velada per delicada boira de la que en surt la majestuosa serra de Cadí, tenint al seu costat el gran maciu del Port del Comte. Seguim per la

carena esplaïant nostra vista en amples horitzons, fins al cap de vint minuts que deixem aquesta i comencem una ràpida davallada pel vessant que dóna a la riera de Castellbó; passem per Can Magí de la Serra, i baixant sempre ens anem acostant al torrent, trobant ja al fons de la ribera, la capella del Remei i travessant poc després la riera entrem tot seguit al poble de Castellbó, a les dues hores i mitja de sortits de la Seu. Aquest es troba a 780 m. pintorescament situat en una recolzada de la riera que porta el seu nom i que arreplega les aigües dels vessants de llevant del coll de la Baseta; té típics carrers i cases d'aspecte ja muntanyenc essent remarcable la seva església que abans havia estat col·legiata i que conserva la porta principal d'estil gòtic. Es també de notar una interessant creu de pedra que es troba a l'entrar al poble. A les 9'40 tornem a emprendre el camí, i deixant la font del Noguera en les darreres cases, remuntem la vorera dreta de la riera ben poblada d'abres; travessem la de Turbias i més amunt passem a l'altra vorera del riu que tornem a travessar a una hora curta de Castellbó, passat un molí. Comença tot seguit una forta pujada que se'ns fa interminable, deixant al cap de deu minuts un camí a l'esquerra i sempre amunt passant llocs desprovistos de tot interès; són les onze i quart quan arribem al poblet de Santa Creu que es troba ja a 1,320 metres. Està constituït per unes poques cases agrupades a l'entorn de l'església que ocupa la part més alta, presentant un bonic cop d'ull, i a més es troba finament blanquejat per la nevada d'aquesta matinada. El tros final que ens ha de portar al coll de la Baseta el pujem per una drecera, ja que el camí de ferradura es troba tancat per les grosses congestes que barrerien el pas al matxo que ens porta el fato. A mida que pujem la neu va adquirint més gruix, el camí va sempre per la banda solei i es troba un tros que s'ha de pujar per inclinades roques; tot seguit entrem en un bosc de pins, presentant-se la neu seguida i en prou quantitat per que la caballeria no pugui passar més endavant. Els skis ens serveixen per arribar amb pocs minuts al coll de la Baseta que es troba a 1,800 m. Aquesta ampla collada envoltada de frondós bosc, separa les aigües del Segre de les del Noguera Pallaresa, anant les de llevant a la riera de Castellbó i les de ponent al riu de Santa Magdalena que té son origen sota el pic de Saloria; la situació d'aquest coll fa que sigui un excel·lent mirador dominat-se la serra de Cadí i les seves veïnes del Port del Comte i del Vert; més llunyà el Puigmal i cap al NE. les muntanyes d'Andorra; en canvi cap al O. la vista és més reduïda i sols apareixen per dessobre els boscos alguns cims de la regió de Capdella totalment nevats. Travessem el pla que forma el coll i tot seguit entrem en els tan nomenats boscos de Sant

Joan de l'Herm que si són hermosos a l'estiu ara se'ns apareixen baix un aspecte que millor sembla un somni; anem relliscant deliciosament per entre corpulents pins i avets que amb llurs branques formen un dossier sobre el camí aturant-nos tot sovint per a contemplar millor tan bells paratges. A les 15'30 arribem al Santuari de Sant Joan de l'Herm situat a 1,700 m., entre boscos de pins i avets; la distància que hi ha des del coll es sols d'una hora, mes nosaltres ens hem entretingut molt pel camí. Ben altrament que a l'estiu quan les colles d'excursionistes i els nombrosos visitants donen animació a aquests llocs, apareix ara en una completa solitud, sense que el més lleuger remor vingui a torbar l'imposant silenci. Es troba situat aquest Santuari en mig d'una regió de boscos en el vessant septentrional del Puig d'Orri a 2,435 m. que és el cim culminant d'aquestes serres; la seva situació en el camí que comunica la comarca del Pallars amb la Seu d'Urgell fa que sigui de molta utilitat pels vianants que passen de un lloc a l'altre, estant obert des del mes de maig al primer de novembre; passat aquest temps, sols resta oberta una porta de les quadres per a que serveixi de refugi en cas de mal temps.

Mitja hora després reprenem el camí estant el sòl molt baix i amb un fred de 4 graus sota zero. En el bosc la neu havia esborrat el camí, la pendent és molt dreta i en alguns llocs la neu escasseja de manera que ens veiem obligats a treure'ns els skis fins a trobar altra volta el camí en un torrent. Era ja post el sol que posant-nos els skis altra volta reprenem la baixada seguint per dintre el camí, ara prou ample. El bosc s'acaba i seguint per terres de conreu, fins que la manca de claror i la neu glaçada ens obligà a prescindir dels skis. A les 18'25 completament de nit passem pel poble de Montanartró que tot just endevinem i seguim sempre avall un bon camí de ferradura, tenint a nostra dreta la riera de Santa Magdalena que produeix una fonda remor; al cap de una hora i mitja deixem el camí que porta a Sort i n'agafem un altre a la dreta que mena a Llavorsí, baixant per fi a la carretera un poc més avall de la Moleta de Runí on la riera de Santa Magdalena es llença en el Noguera Pallaresa; encara fem prop d'una hora de carretera que se'ns fa inacabable i finalment a les nou i quart entràvem a Llavorsí, que prou ens convenia. A l'entrar en el cafè de cal Chato que és on ens hostatgem, causen l'admiració de la concurrència aquelles fustes llargues que portàvem, l'ús de les quals no podien endevinar.

Dia 28. En Badia ens sorprengué amb la seva arribada. Havia tingut de separar-se de nosaltres per tal de curar de la remesa dels skis i demés eines, i des d'Artesa de Segre havia fet tot el camí a peu

perquè la tartana estava en seguit perill de volcar i anava al pas. Cal fer constar que d'Artesa a Llavorsí hi ha uns 100 km. Com que els bultos contenint els skis trigarien encara tres o quatre dies en arribar, projectàrem anar a Espot des d'on podríem visitar l'Estany de Sant Maurici. Travessem el poble seguint pel camí de ferradura ja que en aquest lloc la carretera està per a construir, i riu amunt arribem a l'Hostal d'Aydí on la carretera torna a continuar. En l'altra banda de riu es veuen enlairats els dos poblets d'Aydí i Estarón. Més lluny travessem la riera de Baiasca trobant allí mateix l'Hostal del Cargol, i a les dues hores de Llavorsí arribem a Escaló, deixant abans a l'altre costat de riu l'enrunat monestir de Sant Pere del Burgal en l'absis del qual hi ha interessants pintures romàniques. L'aspecte d'Escaló no és molt net; té, en canvi, una plaça i carrers ben típics. Després de dinar, a poc més d'un quilòmetre, deixem la carretera i ens enfilem pel camí de ferradura que es troba a l'esquerra i que condueix a Espot; es va enlairant dominant-se la vall del Noguera Pallaresa que es veu al fons com una cinta que travessa verdosos prats. Travessat el collet del Terrissaire en el que hi ha una gran borda, s'entra ja en la ribera del riu Escrita endintzant-se el camí en un bonic bosc de pins veient-se per entre les branques el Puy de Linya i la retallada serra de les Agudes tots coberts de neu. A l'acabar el bosc passem a la vorera esquerra del riu al peu mateix de un petit molí i planejant, pel costat del riu i entre prats, entrem a les dues hores d'Escaló en el pintoresc poble d'Espot, l'altura del qual és d'uns 1,307 metres. El riu Escrita el travessa quedant separat el poble, en Espot de dalt o *lo Bago* i Espot de baix o *lo Solau*; lo enlairat en què es troba i els seus formosos voltants fa que a l'estiu sigui molt concorregut de forasters i d'excursionistes que aprofiten sa excel·lent situació per a poder recórrer les abruptes muntanyes de la part alta de la regió.

Dia 1.º de març. Eren poc més de les nou del matí que sortíem d'Espot sota un cel blau en direcció a l'estany de Sant Maurici; remuntem la vorera dreta del riu, posant-nos al cap de deu minuts els skis i deixant més amunt el camí que passa per la solana; relliscant agraçosament sense cap fatiga anem fent camí, entrant al cap de poca estona en el bosc i més lluny se'ns apareix el cim oriental dels Encantats bellament enquadrat entre pins. Ens trobem ja en una regió en què cada pas és un nou motiu d'admiració passant el camí entre formosíssims paisatges i frondoses bosquíries; la neu es troba en bones condicions exceptuant sols alguns llocs en què s'enganxa en els skis, essent prou abundant per a cobrir les pedres i mates de manera que és un verdader plaer el caminar ja que no hem de fer cap esforç. A les

10'45 arribem al pont de Pallers pintorescament cobert per la neu. Un quart després ens posem altra volta en marxa i travessem el riu, la pujada esdevé més ferma, encara que no presenta la més petita dificultat i tornem a passar per altre bosc de avets, pins i bedolls; en un clar deixem a la dreta del camí la capella de Sant Maurici arredossada en la roca i a les 11'50 arribem a l'estany de Sant Maurici (1,895 m.). Tots nosaltres havíem vist l'estany a l'estiu quan les majestuoses agulles dels Encantats es reflexen en ses verdoses aigües; mes ara l'espectacle era completament diferent; davant nostre s'estèn un grandíós pla i si algú per primera volta hagués passat per aquí mai hauria pogut endevinar que als seus peus s'hi amagava un gran estany; sols es coneixia per la seva boquera de desaigüe que estava desglaçada en uns pocs metres. Aquesta regió, una de les més hermoses del Pirineu tant visitada a l'estiu pels aimants de la natura, quedava pot ésser més embellida sota l'espessa capa de neu que tot ho cobria; tant el fons de la vall com les enlairades muntanyes era un mar de blancor sols trencada per la taca negra dels pins i gegantins avets que ocupen els voltants de l'estany, i dominant-ho tot els ardits Encantats, la majestat dels quals realçaven les fines boires al passar per sos peus. Travessem l'estany pel mig i ens anem a dinar en sa part superior. Després, com el temps sobrava, ens encaminàrem amb en Badia cap al Portarró d'Espot per a gaudir des d'allí de la vista sobre la vall de Sant Nicolau que sens dubte devia estar també soperba; ja havíem passat la vall que baixa de Subenulls, quan començaren a sortir boires i a l'entrar en la clotada que vé del Portarró veiérem que aquest es trobava embolcallat en espessa boira que ràpidament avençava en direcció nostra; resultava doncs inútil el prosseguir el camí i decidírem retornar; a les 15'40 deixàvem tots plegats tan bells paratges, davalant ràpidament fins al pont de Pallers; allí seguírem el mateix camí d'anada si bé sense anar gaire depressa ja que la pendent és de molt poc desnivell, arribant a les cinc i quart al poble.

Dia 2. Aquest dia ens proposàrem fer sols un passeig cap a la banda de la Pala d'Erexe que es troba al S. d'Espot. Sortírem pel camí de les Set Riveretes travessant en les darreres cases el riu de Peguera, i pujem per entre terres de conreu; més lluny passem el barranc d'Escaliella i des d'aquí ja amb skis, ens enfilem per la carena del vessant de la dreta de dit barranc arribant a un pla que a l'estiu deu ésser pasturatge i on descensem una estona; al davant s'aixeca la Pala d'Erexe de redreçades pendents. Travessem després l'esmentat pla i en son extrem entrem en un atapaït bòsc de pins les branques dels quals, entrecreuant-se, deixen passar sols escassa claror; la pujada és bastant

dreta, mes com la neu es prou flonja el ski s'hi ensorra bé, pujant així fàcilment; al deixar els últims pins dominem dilatat panorama especialment de N. a O., destacant-se d'entre aquell sens fi de muntanyes el Mont Roig, Certescans, la Pica d'Estats i un seguit de cims pertanyents ja a Andorra, endevinant-se en últim terme el maciu del Puigmal. Encara pujem un bon tros amunt tenint a nostra dreta la vall superior de Mosquera dominada pel Montanyó d'aguda forma en sa part alta i per la Pala d'Erexe el cim del qual s'aixeca al nostre des-sobre. Des d'Espot hi havíem estat unes dues hores i quart per arribar fins aquí. Son ja més de les dotze que comencem la davallada decantant-nos cap a l'esquerra i ens endinzem en el bosc on trobem la neu de pols en la que els skis es dominen perfectament, passem ràpids entre els pins i anem a buscar la part alta del barranc d'Escaliella, sota el cim de la Pala d'Erexe, baixant pel fons de la clotada drets com una sageta ja que el terreny ho permetia i obliquant després a la dreta sortim en el pla sota del bosc, seguint des d'aquí pels mateixos llocs de la pujada. Al cap d'una hora de la sortida arribem a Espot davant molta gent que havien vingut a veure'ns com baixàvem ja que aprofitàrem la neu fins a prop del poble.

Després de dinar, com sigui que hi havia alguns que manifestaren interès per saber com es feien servir els skis, ens dirigírem amb ells i el noi Saurat a uns camps a mitja hora lluny i deixant-los nostres skis els ensenyàrem la manera de servir-se'n i s'estigueren fins entrada de fosc assajant-se per aquells camps, quedant tots ells ben entusiasmats.

Dia 3. A mig dematí deixàrem Espot per a traslladar-nos a Esterri. Al sortir travessem el riu i seguim avall per sa vorera esquerra deixant al cap de mitja hora en el molí, el camí a Escaló; continuem avall per suau pendent sentint el soroll aixordador del riu que baixa a la dreta estimbant-se per entre les grosses roques que omplen el seu llit. Uns trenta minuts més tard passem pel peu de una gran borda i deixem també a la dreta el camí que en ràpides marrades baixa a la carretera en el pont de la Torrassa. Entrem ja en la ribera del Noguera Pallaresa dominant-se al davant la gran plana d'Esterri amb les nevades muntanyes que l'envolten i a nostres peus el riu que passa per estret congost; al cap de dotze minuts arribem a la carretera en el lloc on es troba el mall, grossa pessa de ferro enclavada al costat de la mateixa; descansem una estona i reprenem el camí passant pel pla prop del Noguera que es divideix en varietat de braços; al cap de un quart trobem les cases de la Guingueta, entrant a Esterri d'Aneo a les dues hores i quart de sortits d'Espot.

Es la capital de la vall d'Aneo i la vila més important de l'encon-

trada, trobant-se a 971 m. d'alt. El Noguera Pallaresa divideix la població comunicant-se els dos costats per medi d'un alt pont de pedra de dos ulls; el seu aspecte es ben típic, essent el carrer major el més important que va de cap a cap del poble i té en son extrem N. una bonica creu de pedra. A més la seva proximitat amb la Vall d'Aran fa que sigui el punt on venen els aranesos a proveir-se, abundant per dit motiu les botigues a Esterri.

Ens trobàvem en ple carnaval i allí el celebraven a la seva manera, per cert bastant extravagant. A l'entrar al poble veiem dos individus embolicats amb cobrellits vermells i de cara enmascarada, arrossegant unes grosses cadenes; preguntàrem després qui eren i ens digueren que es cuidaven de fer pagar a tots els forasters dels pobles veïns que arribaven a Esterri un tribut que consisteix en una certa quantitat de vi, i com això dura tres dies cal veure en quin estat es troben a la fi.

Preguntem pels skis i raquetes i ningú en sab res. Per la tarda fem algunes gestions resultant completament inútils.

A mig dematí anem a visitar la interessant església romànica de Santa Maria d'Aneo enclavada en la vorera esquerra del Noguera a mitja hora d'Esterri i que conté ademés unes notables pintures en l'interior de l'absis. Guarden les claus en la rectoria del poble d'Escalzarre que es troba allí proper.

Dia 5. Per a no quedar-nos tot el temps allí decidim aquell dia pujar al Tesso de Son el cim del qual, junt amb el seu veï de la Roca Blanca, es veuen blanquejar per dessobre el poble de Son.

A les 7^h50 del matí sortim d'Esterri en direcció O. i travessant el pla comencem una fadigosa pujada que en ràpides marrades salva el desnivell. A mida que es puja es va dominant la vall d'Esterri amb els seus camps que la fan aparèixer com un gegantesc taulell d'escacs, arribant al cap de una hora al poble de Son situat en una terrassa a 1,397 m. de la que es disfruta d'amples vistes sobre la comarca d'Esterri i l'allargada serra de Campirme, veient-se en la part oposada el Tesso i la Roca Blanca. Els carrers del poble els trobém lo més bruts que es pugui imaginar, mes en canvi té una interessant església romànica que conté un ben conservat altar major gòtic de molt mèrit. Al cap de un quart deixem el poble per la seva part alta i embrenem un camí de ferradura que passa per la banda esquerra de la vall, trobant als vint-i-cinc minuts un ample pla en l'extrém del qual s'aixequen les dues muntanyes del Tesso i Roca Blanca; seguim amunt quedant aquest a la esquerra així com algunes bordes, trobant ja neu, mes com està encara molt glaçada preferim seguir a peu aturant-nos a

esmorzar sota el coll del Forn de Cals al cap de una hora de deixar Son.

Eren les onze que empenfem de nou la marxa ja amb els skis posats; la neu estava en bones condicions i el temps es presentava bó de manera que tot feia preveure una magnífica excursió; al cap de vint minuts guanyàvem el coll del Forn de Cals que comunica la ribera de Son amb la de Cabanas. Forma aquest una ampla collada sota el cim del Tesso que es veu al SSO., estant poblat el vessant occidental d'espès bosc de pins i avets que s'uneix amb el del celebrat de la Mata de València ja en la ribera de la Bonaigua; a l'enfront, en l'altra banda de la vall, s'aixeca arrogant el pic de la Bonaigua amb ses llargues canals que baixen de son cim. Del coll seguim per la planera carena en direcció S. passant per entre pins i grans pasturatges, coberts ara per groixuda capa de neu; al deixar el bosc comencem la forta pujada per la pala septentrional que baixa del cim guanyant alçària per medi de llargs zig-zags i descobrint amplis horitzons a mida que ens enlairem; arribats als últims pins ens inclinem cap a la dreta a buscar la carena i guanyada aquesta treiem el cap per dessobre la ribera de Cabanas, quedant-nos embadalits al veure el colossal espedat que baixa al fons de la vall, la qual s'estén als nostres peus totalment nevada; sols es destaquen els pins veient-se nombrosos planells sota els que s'amaguen els estanys. Reposem durant mitja hora i en Badia que no es troba gaire bé desisteix de pujar i baixa a esperar nostre retorn en el començament del bosc. En Soler deixa els skis doncs creu que millor pujarà aprofitant les roques de la carena, ja que la pendent és molt inclinada i la neu fortament glaçada; jo segueixo enfilant-me per la pala que es va tornant cada vegada més dreta, havent-hi una capa de neu tant dura que clavant els skis de costat apenas queda senyal i com hem deixat abaix els crampons haig de treballar de valent per a poder pujar sense anar-me'n pendent avall; no obstant en Soler també té la seva feina doncs a ell la neu no l'aguanta i a cada pas s'ensorra ben bé tres pams, avençant amb molta dificultat malgrat pujar dret en amunt; i per fi ens reunim ja prop del cim al que hi arribem a les 14'15. Ens havia costat treballs vence'l, mes l'espectacle que veiem bé s'ho mereixia; en primer lloc des del mateix pic baixen a molta fondària dretes parets fins a la vall de Cabanas que veiem com en un mapa i com ja he dit completament nevada, envoltada pels cims de la Bonaigua, Bassiero, Saliente, les Agudes i Roca Blanca que es veu allí proper separat per una fonda bretxa, més lluny cap al S. les muntanyes que separen la vall d'Espot de la de Capdella dominades pel punxegut cim de Peguera tenint al seu dessota les dues agulles dels Encantats i al seu costat les Puntetes de Mar i l'alterós Subenulls en el que s'hi comencen

a arrossegar les boires; en direcció N. les muntanyes de la Vall d'Aran i finalment més al E. el Mont Roig, Pica d'Estats i les serres d'Andorra. El Tesso de Son té 2,696 m. d'alt, i forma una de les vertents de la dreta de la ribera de Cabanas, que arrencant de la serra de les Agudes s'enlaira per la Roca Blanca i el Tesso, baixant després al bosc de la Mata de València on troba el riu de la Bonaigua.

El fred és molt intens i amb prou feines podem fer funcionar els aparells fotogràfics perquè nostres dits estan balbs. Son les 14'55 que comencem a davallar mes em trobo en la impossibilitat de dominar els skis i baixo tota la pendent deixant-los relliscar de costat; vint minuts després arribem a la carena recollint en Soler els seus skis i seguint per les pistes de la pujada, bé o malament baixem al bosc on trobem a en Badia que ens esperava patinant per aquells indrets. Havíem estat 40 minuts per a baixar del cim. A les 16'20 ens posem de nou en camí; anem faldejant els vessants N. i NO. del Tesso seguint sempre pel llinard del bosc i per ràpides davallades amb bona neu arrivem als 50 minuts a l'extrem de mit-jorn del gran pla sobre de Son; encara ens aturem cosa de mitja hora fent exercicis en una llarga pendent i a les 18 en punt arribem a Son amb els skis posats fins prop del poble, continuant avall gairebé a les fosques i entrant a Esterri al cap de mitja hora justa.

Dia 7. Finalment hem rebut contestació del corresponsal de la Pobra de Segur que diu que avui arribarien a Sort els skis, de manera que contem travessar el port demà passat.

Després de dinar empenem el camí del port que puja a València d'Aneo; aquest es troba situat en una terrassa entre fèrtils prats i rodejat de grosses nogueres, tenint una església romànica amb un remarkable absis. Més amunt seguim, fins arribar al riu de la Bonaigua, per la carretera en construcció que ha d'arribar a la Vall d'Aran, i, travessat el pont, agafem un petit corriol que s'enfila dret per entre uns camps i estalvia un llarguíssim revolt. Prompte acaba la carretera i s'arriba al nomenat estany de la Senyora que no és altra cosa que un antic estany avui dia omplenat per les avingudes del riu. A l'altra banda s'estén el gran i frondós bosc d'avets de la Mata de València, veient-se en la part baixa el vell camí del port, actualment abandonat. Prompte apareixen els Tres Puys i el pic de la Bonaigua dominant la vall i enfront de la vall de Cabanas passem per l'Hostal de Baix. El vell edifici va ésser enrrunat per una allau fa quatre o cinc anys, perdent-hi la vida tres persones; mitja hora més amunt arribem a l'Hostal de la Bonaigua. Està situat a 1,610 m. d'alt. en una regió força interessant, tenint al davant la gran muntanya de la Bonaigua, d'estimbats

vessants, poblada de bosc en sa part baixa. Per la seva situació és un excel·lent centre per als excursionistes que vulguin recórrer les valls de Gerbé i de Cabanas amb llurs enasprats cims i demés presta molt bons serveis als que han de passar el port, especialment a l'hivern, ja que tenen un segur refugi per resguardar-se del mal temps. Cada any els hostalers exposant llur vida auxiliien a bon nombre de persones que s'han trobat sorpreses per alguna tempestat.

Dista dues hores i quart d'Estèrri i altre tant del Port de la Bonaigua.

Dia 8. A les 8'50 ens posem en marxa amb un dia verament esplèndit sense que la més lleugera boira apareixi en tot el cel; seguim ribera amunt pel camí del port, deixant al cap d'una estona en l'altra banda la cascata del Gerbé tot ella glaçada; travessem algunes allaus caigudes, i arribem als 40 minuts al Santuari de la Mare de Déu de les Ares situat prop del camí. Al costat de la capella hi ha un cobert o quadra tot desmantelat on molts es resguarden al trobar-se sorpresos pel mal temps que tan sovinteja en aquestes altures; no costaria molt d'acondicionar-lo per a que pogués ésser un bon refugi. Allí prop hi ha una sèrie de nous edificis tots tapiats que servien per albergar els obrers empleats en la construcció de la carretera de la que se'n poden veure alguns trossos explanats.

La neu és abundant i ens posem els skis; deixem el camí del port i enfilant-nos cap a l'esquerra, travessem més amunt una ampla pala per on baixen grosses allaus; 45 minuts després arribem a l'entrada de la vall del Gerbé situada sobre la cascata, dominant tota la ribera de la Bonaigua i en amunt es veu la depressió que forma el port. Ens quedem a reposar i menjar quelcom i a les onze comencem a remuntar la ribera esquerra de la vall en direcció S., passant per entre isolats pins de recargolades formes i tenint a la dreta l'abrupte serra dels Tucs de Campo. Les tarteres que s'hi troben a l'istiu estan ara cobertes per groixuda capa de neu que facilita la pujada, arribant al primer estanyol que està glaçat; a l'esquerra surten els Tres Puys i el pic de la Xemanèia esplèndidament nevats; voregem l'estany deixant-lo a l'esquerra i ens endinsem per la vall passant llocs bellament feréstecs, trobem després l'altre estany més enlairat i de forma allargada i prompte arribem a l'estany Gerbé, 40 minuts després de sortits de dessobre la cascata a l'entrada de la vall.

Es aquest llac el més gran de la vall, de forma arrodonida lleugerament allargada en son desaigue i situat a 2,280 m. en mig d'una de les regions més selvatges de nostre Pireneu i sols coneguda de pocs excursionistes.

L'estany que està orientat de NNO. a SSE. es troba solament desglaçat en la seva sortida i una taca fosca indica el lloc per on entren les aigües procedents d'altres estanys superiors.

El temps no podia ésser millor doncs no es veia en lloc la més petita boira. Com retallades en el blau intens del cel es veien les muntanyes que envolten la vall; per dessorre l'estany apareix el doble cim dels Puys de l'Estany Gerbé i enlairant-nos una mica, es veu sortir una retallada serra de dretes canals entre els Puys i el doble cim del Basiero; ve a continuació una accidentada serra, separació de la vall del Gerbé de la de Cabanas, el cim culminant de la qual té 2,828 m.; ja vers al SE. surten els pics de la Bonaigua i Tres Puys i de SO. a NO. s'estenen les enasprades agulles de Saburedo que formen la separació de la vall de Ruda.

La neu hi és en tal abundor que cobreix tots els accidents del terreny, veient-se de la roca únicament les parets llises on no pot aguantar-se. Dinem amb una temperatura ben agradable recurrent després els encontorns i a la 1'45 empenem el retorn baixant amb un quart d'hora fins a l'entrada de la vall; des d'aquí la neu es troba ja glaçada i amb molts treballs passem la pala de dessota els Tuca de Campo i ja en la Mare de Déu de les Ares en lloc de seguir pel camí baixem per la vorera dreta del riu per raó de haver-hi més neu, arribant a les tres de la tarda a l'hostal.

Dia 9. Eren prop de les onze que empenem el camí del port portant-nos els skis a la Mare de Déu de les Ares; la neu està encara glaçada i col·loquem els crampons pujant d'aquesta manera fàcilment, les pendents són suaus i trobem obert el camí que nosaltres no aprofitem, doncs, passem molt millor fora d'aquest. La neu es troba en gran quantitat omplint totes les clotades i formant grosses congestes. Per evitar d'extraviar-se en els dies de boira o torb, uns alts pilars de pedra marquen el camí, senyals ben útils tenint en compte que la persona que s'entrés per les fondalades on la neu té un espessor de varis metres, difícilment en podria sortir. L'últim tros és molt planer i com la neu està dura avencem ràpidament arribant al cap del Port de la Bonaigua a les 12'40, o sigui que hem escurçat uns 20 minuts el temps que marca la guia d'En Juli Soler.

Es aquest port el més baix de la vall i el més transitat trobant-se a 2,050 m. donant aigües a llevant al riu de la Bonaigua i cap a ponent al de Ruda; hi passa la frontera de la Vall d'Aran i el Pallars i demés és la divisòria dels vessants atlàntic i mediterrani. La vista és molt extensa cap a la Vall dominat-se la ribera de Ruda amb la regió superior de Saburedo i vers l'O. es veu el maciu de les Maleïdes amb llurs

geleres sense la més petita esquerdada i a son costat el Perdiguero.

En el mateix port trobem uns traginers que havien sortit de l'hostal molt abans que nosaltres i ens observen amb curiositat com patinem. A la una en punt comencem a davallar cap els vessants de la Vall d'Aran essent al començament la pendent molt redreçada i després seguim per dintre del camí obert en la neu, mes al cap de uns vint minuts aquesta s'acaba i treient-nos els skis baixem pel dret al fons de la vall i travessant el Garona de Ruda tornem a trobar neu abundant, seguint riu avall per la banda bac de la ribera. En el pont de Ruda agafem de nou el camí, arribant poc més de les tres a Tredós; travessem el Garona, en el mateix poble, i deu minuts després entràvem a Salardú, anant a la fonda del Sr. España.¹

Dia 10. Ens dirigirem a la ribera de l'Aiguamoix a buscar pistes a propòsit per tal de poder donar les ensenyances, procurant que fossin lo més aprop possible. Arribats al pla d'Aiguamoix trobem neu i ja més amunt estava en bones condicions per al nostre objecte; ens arribem, no obstant, fins als banys de Tredós, on dinem. A la tarda, seguim riu amunt travessant-lo davant dels banys i al cap d'un quart arribem a l'hermosa cascata d'Aigües Tortes, descobrint-se al fons les altes serres que enclouen la vall, completament blanques de neu; encara pujem fins a un extens pla que es troba més amunt on el riu es divideix en varis braços formant boniques reconades. En Badia segueix fins als primers estanys de Colomé i amb en Soler tornem als banys baixant cap a Salardú a mitja tarda.

Allí trobarem ja els skis que finalment havien arribat a migdia. Enviàrem tot seguit un telegrama de salutació al Sr. Puig i Cadafalch i altres al conceller de la Mancomunitat Sr. España i a la Secció d'Esports de Muntanya comunicant la nostra arribada. Després férem anunciar als veïns de Salardú i demés pobles dels voltants que, a l'endemà al matí estaríem a la disposició dels que volguessin concórrer a les demostracions i pràctiques de ski, que tindrien lloc al pla de Beret. Havíem escollit aquest indret perquè era el lloc de més fàcil accés per als de Montgarri, qual poble es troba situat al altre costat de dit pla.

Visitàrem també al Sr. Alcalde de Salardú per a qui portàvem cartes de recomanació de la Mancomunitat i ens atengué molt afablement, veient-nos aiximateix secundats en nostres treballs per D. Antoni España (a qui remerciem novament per les atencions tingudes envers nosaltres), facilitant així nostra tasca.

¹ Omiteixo la descripció de la Vall d'Aran per ésser sobradament coneguda i estar suficientment detallada en la guia publicada pel malguanyat Juli Soler.

Dia 11. A les vuit del dematí sortirem amb dos veïns de Salardú portant sis parells de skis a més dels nostres i anàrem al pla de Beret on trobàrem quatre veïns del poble de Bajergue. Al Güell de Garona, situat prop del començament de l'esmentat pla, férem els primers exercicis en els que aquells demostraren tots un ver interès i especial aptitud.

El pla es trobava esplèndidament nevat i la neu en bon estat així com les muntanyes dels voltants completament blanques, veient-se per dessobre de la Vall d'Aran les Maleïdes, de les que es distingien els més petits detalls. A mig dematí arribaren uns dotze individus més de Montgarri, algun d'ells, d'uns cinquanta anys, i compregueren tot seguit la importància que per a ells representava l'ús del ski. Montgarri es troba situat a 1,645 m. d'alt., en la vorera del Noguera Pallaresa, devent travessar tot el pla de Beret que té de 5 a 6 quilòmetres de llargada, per anar a la Vall d'Aran; quan venen les primeres neus es troben incomunicats amb la vall i sols la travessen alguna vegada a costa de molts treballs, valent-se de raquetes que es construeixen ells mateixos. Ens dirigírem tots plegats cap a la borda dels Gabatxos que es troba al mig del pla on continuàrem els exercicis fins a l'hora de dinar; una vegada enllestits, acompanyàrem als de Montgarri fins a la borda del Laun, que es troba a un quart del poble, i cap allí a les quatre emprenguérem el retorn, travessant ràpidament el pla, arribant encara amb claror de dia al Güell de Garona, on deixàrem clavats els skis per a les pràctiques de l'endemà; els de Bajergue ens deixaren i nosaltres emprenguérem la baixada a Salardú, on entràrem ja de nit.

Tots els que havien probat el skis estaven estusiasmats de la facilitat amb què podien marxar sobre la neu evitant l'enfonsar-se i convingueren que al dia següent tornarien acompanyats d'altres que també volien fer les proves.

Dia 12. Al llevar-nos quedem sorpresos al veure que està nevant copiosament, cosa que no era de preveure el dia anterior; com que no podíem eixir al camp, visitàrem l'església, una de les més notables de la vall i que conté un Sant Crist del segle XIII, objecte de molta devoció per part dels aranesos. A la tarda s'havien posat tres pams de neu i era de suposar que en les muntanyes la quantitat fos major.

Dia 13. Encara que molt núvol com que no nevava, decidírem anar a recollir tots els skis i bastons que havíem deixat al Güell de Garona; sortirem amb tres més de Salardú, i penosament anàrem pujant pel camí, enfonsant-nos en la neu més amunt de genoll i a voltes més de quatre pams; la vall es veia tota ella nevada així com els boscos on la neu blanquejava els arbres; a l'entrar en la canal de Beret ens ensorràvem fins al pit i sols a còpia de temps i obrint-nos

pas desesperadament arribarem on estaven els skis dels que només es veien les puntes. Un cop els skis posats va ésser ja una altra cosa, doncs ens sosteníem perfectament sobre la neu, i il·ligant-nos al darrera els skis que sobraven deixant-los arrossegar, baixarem ràpidament a Salardú amb gran curiositat dels veïns que sortiren a les portes per veure'ns passar.

A la tarda el temps millorà i continuarem les pràctiques en uns prats allí propers assistint-hi tot el poble, deixant ensenyats a uns vint individus entre els quals n'hi havia alguns de Tredós. Cap al tard, després de deixar al Sr. Alcalde els skis i raquetes que destinàvem per als de Salardú, Tredós, Bajergue i Montgarri, sortírem cap a Arties baixant ràpidament per la carretera glaçada. Aquella mateixa nit ferem els preparatius per a les proves de l'endemà.

Dia 14. A la nit començà de nou a nevar continuant tot el matí; a la tarda minvà una mica i escollírem uns prats en les afores del poble per a fer les demostracions reunint-s'hi una vintena de veïns, més tres de Salardú que vingueren amb els skis posats malgrat el temps dolent. Feia un parell d'hores que havíem començat que tornà a nevar copiosament, i deguérem suspendre les pràctiques.

Dia 15. Al dematí sortí el sol i anàrem en altres pistes a la sortida d'Arties amb major èxit que el dia abans, assistint a les proves la major part del poble amb les autoritats, demostrant tots ells un ver interès en les nostres explicacions. A la tarda, al despedir-nos dels senyors Alcalde i Secretari, als quals devem moltes atencions, així com a la família Delseny, ens comunicaren que aquell Ajuntament havia acordat com a deferència pagar totes les despeses de nostra estada a Arties, finesa que agraïrem profundament.

A les cinc de la tarda ens dirigírem cap a Viella junt amb un veí de Gausac, al qual deixarem uns skis, baixant tots junts per la carretera sota una copiosa nevada. Anem seguint la vall, tota coberta de neu, passant pels pobles de Garós, Casarill, Escunyau i Betrén, arribant a Viella a les sis i mitja. Visitarem al Sr. Alcalde que amablement es posà a nostra disposició, organitzant tot seguit les primeres pràctiques per a l'endemà que prometien ésser un verdader èxit. Malhauradament tal propòsit no pogué realitzar-se per haver nevat intensament durant tot el dia.

Dia 17. Els carrers de Viella es trobaven coberts de bona gruixa de neu i la nevada encara seguia acompanyada de un fort vent que l'arremolinava.

A la tarda ens traslladarem a uns prats situats entre Viella i Betrén i davant de gran gentada començarem les ensenyances que

resultaren molt profitoses, prenent-hi part uns 25 individus entre els quals s'hi contaven les primeres autoritats. A la nit en el cafè tot eren comentaris i discussions sobre la utilitat del ski; tots es mostraven conformes amb què era una gran aventatge per ells. Unicament els correus que fan la travessia diària del port de la Bonaigua foren els qui més refractaris es mostraren a adoptar-los, cosa estranya tenint en compte que eren els que millors resultats en podien obtenir; després sapiguérem que n'eren contraris perquè temien que anant amb skis se'ls obligués a passar més sovint el port ja que fins ara una mica de temps dolent o una forta nevada eren motius per deixar de fer la travessia.

Dia 18. El temps segueix en neu i ens impossibilita de seguir les pràctiques; sols a la tarda aprofitarem unes tres hores en què s'aclarí una mica.

Per la nit arribaren uns que retornaven de la fira de Salars i havien estat detinguts durant dos dies a l'hostal de la Bonaigua fins que escassejant els queviures decidiren venir a la Vall. Contaren que més de trenta homes, tots forts, resistents i coneixedors del país, havien necessitat onze hores per anar de l'hostal a Tredós, obrint pas en la neu amb grans treballs i perills i rellevant-se els primers tot sovint; també digueren que d'una colla de murcians que emigraven cap a França abans d'arribar al port es veieren obligats a retrocedir pel furiós torb i la gran quantitat de neu, havent desaparegut un d'ells. Quan sapigueren nostre intent de travessar el port de la Picada ens asseguraren que no ho lograrfem.

Dia 19. A la tarda d'aquest dia el temps semblà finalment canviar i sortírem amb tres veïns de Viella, entre els que s'hi contava nostre amic Sr. Durand, actuari de allí, cap a Gausac i ja més amunt entràrem en el bosc de Baricauba. Semblava una gran decoració; les branques estaven cobertes de neu i en molts llocs cobrien el camí tenint d'acotar el cap per passar. Aquell va planejant entre copulents avets tan espessos, que sols es veu bosc, el més extens de tota la vall. Al cap d'una hora i mitja arribem al pla Bataller, únic clar que es troba i encara no molt gran. Descansem una estona i emprenem el retorn perquè ja és tart, entrant a Viella quan començava a fosquejar.

Dia 20. Férem tots els preparatius per a nostra sortida, trameitent amb cotxe que fa el servei de correu el fato cap a Les Bordes; eren prop de les 9 quan deixàvem la capital de la Vall d'Aran i anàrem a Gausac des d'on el camí s'enfila ràpidament dominant la vall coberta per un mantell de neu, la blancor de la qual trencava el Garona descri-

vint una accentuada curva davant de Viella. Lleugeres boires corrien per la vall que s'esvaïren gairebé del tot a l'entrar en el bosc de Baricauba. Les pistes deixades pels skis el dia anterior ens facilitaren la marxa i a les 10'20 arribàrem al pla Bataller, que travessàrem, entrant altra volta en el bosc, seguint per planer camí que passa entre alts i atapaïts pins i avets. Encara que la neu era caiguda de poc i en molta quantitat, caminaven sense esforç, contemplant tan admirables paisatges i arribant a les dotze a l'extrem del bosc i tot seguit a la Solana de la Serra; a nostra esquerra s'obria l'emboscada ribera de l'Artiga de Lin i cap a la dreta, mig amagats en la muntanya, es veuen quatre o cinc poblets i el Garona que corre pel fons de la vall. Deixem a l'esquerra el camí corrent que va a trobar el de l'Artiga i agafem per un que segueix per la carena i que després es fa difícil de baixar per la forta inclinació i curtes marrades, entrant als 25 minuts al poble de Les Bordes situat en la vorera dreta del riu Jueu prop de son aiguabarreig amb el Garona.

A la tarda començàrem les pràctiques als voltants de la població, traslladant-se a les pistes tot el poble, alguns per pendre part i altres sols com espectadors, demostrant, però, tothom gran interès.

Dia 21. Amb temps incert i molt fred continuàrem tot el matí les pràctiques començades el dia abans, acabant al migdia i deixant instruïts uns quinze veïns.

Aquí finírem nostra tasca, motiu de la present excursió. No obstant ara venia la part més difícil; tractàvem de sortir pel port de la Picada per tal d'anar a Venasc i Graus, però la quantitat de neu dipositada en els ports aquells dies i la inseguritat del temps podien fer fracassar nostre intent i els contraris del ski pendrien peu aleshores per afirmar la llur opinió. Sapiguérem que l'ermita de l'Artiga de Lin es trobava oberta aquests dies i ho aprofitàrem per anar-hi a dormir.

A tres quarts de tres deixàrem Les Bordes i remuntàrem el curs del riu Jueu, travessàrem després el barranc de Geles i a l'hora justa de caminar arribem a la palanca del Planyot on travessàrem el riu, pujant per sa vorera esquerra; a pocs minuts d'allí trobem la gran allau de Simona que cobreix tot el fons de la vall enfilant-se encara per la vertent oposada. El vent que produí al baixar va arrencar en un bon espai tots els arbres que trobà. Més amunt travessàrem l'allau de Togera, també important, encara que no tan gran com l'anterior, arribant a les 17'30 a l'ermita de l'Artiga de Lin. Es troba a 1,290 m. d'alt. en mig d'una regió de boscos i aproximadament a mitja vall de l'Artiga, una de les més emboscades i belles de la Vall d'Aran. Estava habitada per l'ermità i un mosso que havien anat a recollir el bestiar

i tenien les provisions justes per ells, de manera que tinguérem de fer servir les nostres, i després de sopar ens veiérem obligats a dormir tots tres en un llit petit amb una netedat molt relativa.

Dia 22. A les 7^h25 del matí, havent cessat de nevar, sortírem de l'ermita i travessant el barranc que ve de la Montjoia ens endinsem per la magnífica fageda de Sospodos, poblada d'alts faigs i alguns avets que destaquen llur negrosa forma, arribant a les 8^h45 al pla de l'Artiga. La nuvolada que hi havia a primeres hores ha desaparegut i davant nostre s'estén una meravellosa regió amb els enlairats cims del Mall de l'Artiga i Tuca Blanca, acariciats per lleugeres boires i separats per la formidable depressió de coll de Toro; al seu dessota es troba el pla de l'Artiga on la neu és en tal espessor que cobreix la barraca dels pastors. Una hora després ens posàrem novament en camí, emprenent forta pujada pels vessants de la dreta, passant per entre el bosc i gaudint de bells paisatges; poc en poguérem disfrutar; la neu començà a enganxar-se en els skis en tal quantitat que cada trenta metres ens vèiem obligats a picar amb el bastó per desprendre aquells set o vuit quilos que arrosegàvem a cada peu; això augmentà exageradament l'esforç que devíem fer per pujar els drets vessants del bosc de Matet; a l'entrar en la coma de Pumeró cinc isarts fugen, enfilant-se penosament per la neu. Seguim remuntant la coma i anant nostra fadiga en augment, doncs la neu continuava enganxant terriblement, ens quedem a dinar sota la canal de Pumeró en un petit lloc on brollava aigua. El sol era extremadament calent i el reflexe de la neu cremava la cara; treiem el termòmetre i prompte marca 42 graus al sol, temperatura que sembla exagerada, mes que comprovàrem en diferents intervals de temps. Havíem necessitat més de dues hores per pujar des del pla de l'Artiga, gairebé el doble del temps que es necessita a l'istiu, mes cal tenir en compte l'estat de la neu, que ens feia fer un esforç considerable.

Encara quedava lo pitjor per fer; al davant nostre s'enfila dret en amunt la canal de Pumeró i si la neu segueix tant dolenta, Déu sab a quina hora arribarem al port. Encerem bé els skis i ens dirigim cap a la canal; al començament anàrem perfectament, després, però, la temperatura baixà sobtadament i la neu quedà polsosa però glaçada completament; succeí allavors tot el contrari de ço que havia ocorregut al matí; els skis ens relliscaven i reculàvem lo que havíem avençat. Seguim pujant com podem per la dreta canal, tenint des-sobre nostre una imponent cornisa que s'estén per tota la carena amb un espessor de vuit a deu metres i que amenaça desplomar-se; caminem com a precaució distanciat uns dels altres i evitant el fer soroll;

finalment a les 2'55 arribem al cap de la canal trobant-nos ja en els Clots de l'Infern on la neu hi és dipositada en desmesurada quantitat, veient-se al davant la depressió del port ocupada per una dreta i grossa congesta. Descansem durant un quart i travessem els Clots, apoiant-nos a la dreta, empenent finalment la pujada del coll, que no es deixà vèncer tan fàcilment com crèiem; eren les 3'45 que guanyàvem el Port de la Picada (2,460 m.). Sentírem una verdadera satisfacció d'haver pogut sortir amb nostre intent, primerament per una petita vanitat d'haver arribat aquí malgrat ésser una excursió dura en aquest temps i més, tenint en compte que la neu havia estat dolenta de debó, i en segon lloc perquè tots aquells que a Viella asseguraven que no passaríem el port encara que anéssim amb skis no tindrien més remei que conveç's davant de l'evidència. Es aquest alterós port un dels més dolents de la vall per sa proximitat a les Maleïdes i per ell passa la divisòria de la frontera aranesa amb la província d'Osca, posant en comunicació l'Aran amb el Ribagorza; els vessants de llevant donen llurs aigües al riu Jueu i a ponent a l'Essera.

Tan prompte arribarem al port començà a emboirar-se i a fer un fort vent que arremolinava la neu acompanyat de fred extremadament viu; la boira cobrí els cims i sols poguérem veure les altes valls que estaven abundantment nevades. Per un costat la canal de Pumero que acabàvem de pujar amb la vall de l'Artiga al fons i vers a l'O. alguns cims de la carena fronterissa i la vall de l'Essera per la que pujaven negres nuvolades i el gran maciu de les Maleïdes tot blanc de dalt a baix veient-se les geleres amb les esquerdes cobertes. Al nostre davant la clotada de la Renclusa, estant el refugi mig colgat de neu i veient-se sols la coberta del petit edifici del costat; en canvi els cims estaven embolcallats de boira i per breus moments veiérem l'Aneto i la Maleïda.

Era prop de un quart de cinc que emprenguérem la davallada cap als vessants aragonesos baixant esplèndidament el primer tros, però després vingué la part dreta on a l'istiu el camí puja en ràpides marrades i allí tinguérem que baixar amb els skis de costat; mentrestant poguérem contemplar una esplèndida posta de sol entre l'espessa nuvolada que amagava els cims del Perdiguero. Una vegada al pla d'Estanys el camí fou ja fàcil i seguint el curs de la vall arribarem a l'Hospital de Venasc a les 5'40 quant la claror era prou escassa.

Com era massa tart decidírem passar aquí la nit, encara que l'edifici estava deshabitat i en males condicions, doncs la neu ho omplia tot i procuràrem arreglar-nos per passar-ho lo menys malament possible; probàrem d'encendre foc sense lograr-ho perquè tot estava moll i ple

de neu i reventàrem un petit envà de fusta obtenint d'aquesta manera amb què fer foc i al mateix temps trobàrem una habitació en la que hi havia dos màrfagues de palla que ens vingueren com enviades per la Providència. Sopàrem de les provisions que com a mida de precaució ens enduguérem de Les Bordes i anàrem a descansar, entrant a la cambra per medi d'una complicada gimnàsia.

Dia 23. Malgrat el fred intens que sentírem per la nit, ens despertàrem ja amb claror de dia i al vestir-nos trobàrem les sabates i mitjons completament glaçats; el termòmetre marcava 4 graus sota zero, dintre l'habitació. Esmorzàrem bastant lleugerament per haver acabat les provisions i a les 9 en punt deixàrem l'Hospital per fer la darrera etapa de l'excursió; el temps era verdaderament malestruc; nevava copiosament i un fort torb aixecava la neu formant remolins, privant-nos de veure a distància i un fred viu es filtrava fins als ossos. Amb aquestes condicions no podíem avançar pas gaire camí; a les 10'10 passàvem per la cascata d'Aguas Pasas, gairebé tot ella glaçada, i sempre avall, marxant tot el depressa que podíem, arribem a les dos hores de sortits de l'Hospital, al Plan del Campamento, on travessem l'Essera, havent caigut al costat del pont una grossa allau. Anem baixant per la vorera esquerra del riu i, encara que nevant, el vent ja no és tan fort i la temperatura menys freda, arribant a les 12'57 al pont de Cubere enfront a la ribera d'Astós; 40 minuts després passàvem pels carrers de Venasc, veient sortir en algunes portes i finestres la cara d'algun veí amb expressió d'extranyesa. Ens hostatjàrem a casa la vídua Sayó i no cal dir lo sorpresos que quedaren al veure'ns arribar i més quan sapigueren que havíem travessat el port; després de dinar ens pregaren que féssim algunes demostracions de la manera d'anar amb skis, que gustosos efectuàrem en presència gairebé de tota la vila que ens mirava amb curiositat.

Dies 24 i 25. A les 7 del matí sortírem amb la tartana que fa el correu, i aprofitant la circumstància de trobar-se la carretera nevada baixàrem nosaltres patinant i a voltes agafats al darrera del carruatge, fent així distretament els 12 quilòmetres que separen Venasc d'El Run, on acabava la neu. Vers les onze entrem en un cotxe i passant les hermoses gorges d'El Run, seguint sempre la vall de l'Essera, arribàrem, negra nit, a Graus, quedant-nos-hi a dormir.

A l'endemà matí un auto ens traslladà a Barbastre i ja amb tren arribàrem a les 8'30 a Barcelona, dant per acabada tan agradable excursió.

De nostra part estem plenament satisfets dels resultats obtinguts. Hem deixat instruïts en l'ús dels skis uns 125 individus, entre els

quals es compten alguns en cada vila que ja estan en condicions de continuar les ensenyances als seus conveïns. També els hi hem mostrat la manera de fabricar-se ells mateixos els skis, així com el fer les reparacions necessàries i les diverses fixacions per a subjectar-los. Les excursions que efectuàrem pels llocs que ells creien infranquejables durant l'hivern, foren també una bona propaganda en bé del nostre objecte, i finalment la nostra travessia del port de la Picada, que fou motiu de llargues discussions a Viella ha sigut la prova definitiva per convèncer als pocs que hi estaven en contra.

També hem de fer constar que per tot fórem molt ben rebuts, trobant tota mena de facilitats en els pobles per on passàrem i ço que per nosaltres va ésser més grat fou el gran interès que els aranesos demostraren en profitar de nostres ensenyances.

Finalment per acabar, ens hem de felicitar tots per l'apoi trobat per la S. d'E. de M. en la Mancomunitat de Catalunya per portar a cap tan important tasca, de la que els aranesos no sols se n'aprofitaran com a medi per travessar els ports i estalviar llurs vides, sinó que en el pervindre pot convertir la Vall d'Aran en un magnífic centre d'esports d'hivern.

LLUÍS ESTASEN

Fotografies de J. M. Soler i Ll. Estasen.

Empúries

EXPLICACIÓ DE LA LÀMINA DE LA SECCIÓ DE FOTOGRAFIA. — En el partit judicial de Girona i en el terme municipal de La Escala hi ha el petit poble de Sant Martí d'Empúries.

Segons antics historiadors, vingueren de Marsella originaris de la Fòcia Asiàtica, uns grecs que fundaren una factoria (Emporí). Temps després s'establiren també junt amb ells els indiketes que estaven en un poblat proper, si bé que per a conservar ses pròpies lleis partiren la població amb una muralla mitjera. En aquest lloc és on es venen fent, per medi d'excavacions, troballes interessantíssimes que denoten d'una manera evident la importància d'aquella colònia. Monedes, ceràmica, metalls, iveris, glíptica, làpides, escultures i mosaics, s'han trobat en abundor, quins molts d'ells poden estudiar avui al nostre Museu Municipal. Com és molt natural, s'han descobert també molts restos d'arquitectura, i un dels més importants és tal vegada el que reproduëix avui la nostra làmina. Es la porta que conduïa al recinte romà, i per ell es podrà el lector fer càrrec de la grandiositat d'aquelles runes avui descobertes per excavacions.

Estany de Corones

(2,720 metres)

EXPLICACIÓ DE LA LÀMINA DE LA SECCIÓ DE FOTOGRAFIA. — Es per sa situació un dels més alts del Pireneu. Lluny de produir en l'espectador l'emoció de placidesa dels estanys situats en zones més baixes, aquest es sent corprès davant la natura que es presenta en plena lluita. Per una banda s'obria la vall de Malibierna embolcallada en el misteri i per altra l'esquerdada gelera de Corones o Aragüells dominada pel gegant de la serralada pirenenca, el Aneto.

Crònica del Centre

NOVEMBRE DE 1919

SESSIÓ INAUGURAL

Va celebrar-se el dia 30 d'octubre últim, amb assistència de representants de l'Ajuntament, Diputació, «Ateneo Barcelonés», «Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana», «Junta de Museos», «Real Academia de Ciencias», «Societat E. B. d'Amics del País», «Centre Excursionista del Vallès», «Club Muntanyenc», «Grop Excursionista Mossèn Cinto», «Agrupació Excursionista *Bon Temps*», etc., etc. Tant el discurs del President Dr. Lluís Llagostera, com la Memòria del Secretari D. Timoteu Colominas, foren molt aplaudits, essent especialment el primer un notable treball sobre la riquesa d'aigües minero-medicinals de Catalunya.

El publicar pròximament en aquestes planes, tan interessants treballs, ens estalvia de fer-ne un extracte.

CONFERÈNCIES I EXCURSIONS

El dia 7, D. Cèsar A. Torras, inaugurà el curs amb una conferència sobre el tema: *Les comarques naturals de la conca del Llobregat*.

El dia 14, D. Eduard Vidal i Riba, donà una conferència en la que tractà de la inauguració del ferro-carril de Ribes i pervindre d'aquella vall pirenenca.

El dia 21, D. Albert Hebrard de Castellví, dissertà sobre el tema: *Sota el sol d'Àfrica; Tànger i Rabat, ciutats cap-vesprals*, continuant el dia 28 aquesta conferència ocupant-se de *Marrakech i el seu Oasis, ciutadelles del desert*.

SECCIÓ DE FOTOGRAFIA

El dia 6 tingué lloc la inauguració oficial del curs 1919-20, donant-se una sessió extraordinària de projeccions, amb quin acte varis socis projectaren diapositius seleccionats de ses col·leccions particulars.

El dia 19 va celebrar-se la Junta general extraordinària per la discussió del nou reglament, el qual fou aprovat per unanimitat, en virtut de quina aprovació la Junta Directiva ha quedat constituïda amb la següent forma:

PRESIDENT, Carles Fargas Bonell. — VICE-PRESIDENT, Enric Llorens. — SECRETARI, Joaquim Amigó. — TRESORER, Jaume Biosca. — ARXIVER, Joan Nonell. — VOCALS, Enric Vilaseca, Francesc X. Parés Bartra, Rossend Flaquer i Joan Martí.

El dia 20, D. Carles Fargas, donà una sessió de projeccions de la Costa Brava Catalana, des de Blanes a la frontera francesa.

Durant el mes la Secció efectuà les visites a l'Exposició d'Indústries Elèctriques i a la Catedral d'aquesta ciutat, veient-se les dues concorregudes per una cinquantena de socis.

EXPOSICIÓ C. FARGAS BONELL. — Durant el mes En Carles Fargas, ha celebrat una exposició de fotografies. Molt interessant és que de tant en tant ens mostrí llurs obres, puig és un dels aficionats que honren la Secció.

Figuraven en l'exposició unes trentaset obres, en sa majoria tintes grasses irreprotxablement executades, algunes d'elles amb un retoc personal molt ben interpretat, figurant-hi també algunes ampliacions al bromuro de tonalitats suaus.

I al donar compte breument d'aqueixa manifestació, unim la nostra felicitació més entusiasta a les moltes que rebé el dia de l'obertura.

SECCIÓ D'ESPORTS DE MUNTANYA

El dia 9 efectuà una excursió familiar a Sta. Cristina que es veié molt concorreguda.

El dia 16 es celebrà la cursa de muntanya per a la categoria d'excursionistes, disputant-se la Copa CENTRE EXCURSIONISTA amb el següent itinerari: Palautordera (estació), Villalba, Sasserra, Santuari del Corredor i Mataró.

SECCIÓ D'ENGINYERIA

El dia 9 visità les «Dressanes Cardona, S. A.», i el dia 16 els Laboratoris del Col·legi de Sant Ignasi, de Sarrià.

Noves

NOVEMBRE DE 1919

VISITA A NOSTRE LOCAL.—El Centre Excursionista «Sabadell», visità el dia 30 nostre local social. Foren rebuts per individus de la Directiva, sortint agradablement impressionats i satisfets.

SUSPENSÍO.—Amb motiu de les anormals circumstàncies, el CENTRE s'ha vist obligat a suspendre l'Aplec Excursionista que estava anunciat, ajornant-lo fins a la pròxima primavera.

PEL VINENT SUPLEMENT.—La Junta Directiva té acordat començar els treballs per a la publicació d'un nou suplement al BUTLLETÍ una vegada s'hagi finit el que publica sobre Les Creus de pedra. Aquest tractarà del historial de les Festes majors de Catalunya, i estarà sota la direcció del Vocal D. Agustí Duran i Sanpere.

ENVIO DE POSTALS.—Havent sigut demanades per la «Agrupación de Antiguos Exploradores», de Madrid, les col·leccions de postals editades pel CENTRE per a que figuressin en una Exposició que estan organitzant, la Directiva ha pres l'acord d'enviar-les com a medi de propaganda.

CANVI AMB NOSTRE BUTLLETÍ.—S'ha establert el canvi del nostre BUTLLETÍ, amb la important revista *Società Piemontesse di Archeologia e Belle Arti*.

LLIBRETES-REGISTRE ALS CIMS DEL PIRENEU.—Durant el passat istiu ha començat la col·locació de Llibretes-registre en alguns dels principals cims dels Pireneus català i aragonès, amb el fi de poder fer l'historial de les grans ascensions.

Les Llibretes posades enguany són les següents: Posets (3367 mts.). — Mont-Perdut (3352 mts.). — Perdiguero (3320 mts.). — Malivierne (3067 metres). — Punta alta del Comolos Bienes (3007 mts.). — Biciberri Septentrional (3004 mts.). — Montarto d'Aran (2827 mts.). — Mulleres (3005 mts.). — Puigmal (2912 mts.). — Peguera (2982 mts.). — Bastiments (2881 mts.). — Encantats, pic oriental (2731 mts.).

Totes les Llibretes-registre contenen un cert nombre de postals amb breus instruccions meteorològiques (redactades en català, castellà i francès), per procedir a l'observació de la regió recorreguda. En aquelles s'invita

als excursionistes a anotar la data, hora, estat del cel, de la boira i de la neu; direcció i força del vent, així com tota classe de dades referents a temperatura, núvols, etc., quals observacions haurà pogut recollir durant l'excursió. D'aquesta manera es podran obtenir ràpidament dades utilíssimes per a determinar no tan sols l'estat de les neus a una època donada, si que també llur distribució mitja i evolució anyal, el règim dels vents en els colls i en els cims, i l'aparició de les boires més freqüents, formant la compilació de totes aquestes observacions un conjunt d'importància innegable per l'alpinisme i per l'aviació al damunt dels grans macius de muntanyes.

Són ja en bastant nombre les observacions meteorològiques que hem rebut, procedents de les Llibretes dels cims esmentats, i des d'aquestes ratlles invitem a tots els socis a contribuir en llurs ascensions a aquesta utilíssima iniciativa del CENTRE.

Crònica del Centre

DESEMBRE DE 1919

SOCIS INGRESSATS EN EL QUART TRIMESTRE

Antoni Anet Godó.—Conrad Cernic.—Ventura Robert Vidal.—Pere Giró.—Albert Romagosa Ventosa.—Ramon Montañá.—Ramon Oliveras Ferrer.—Feliu Martín Llorente.—Anton Serrat Fargas.—Manel Folch Girona.—Francesc Montagut Marimón.—Josep M.ª Rovira Gené.—Ramon Suriñach Oller.—Esther Nicolau.—Adolf Abrines Busquets.—Joan Busquets Guindulain.—Josep M.ª Nicolau Griñó.—Joan Deulofeu Arquer.—Josep Lloret Homs.—Joan Carbó Pompidó.—Josep Roviralta Fornés.—Pere Sugrañes Ferrer.—Enric Granados.—Josep M.ª Casades de Viver.—Carles Martí Butsems.—Josep Rovira Barbany.—Joan Guasch Rius.—Climent Cardona Liñan.—Joaquim Alomá Altisent.—Joaquim Xicart.—Joan Xicart.—Miquel Cases Pous.—Maria Solá Ferrer.—Josep M.ª Grau Cuadrada.—Joan Basas Bardaji.—Joan Gamper.—Joan Gras Prat.—Carles Poch Xarrié.—Enric Margalet Casares.—Joaquim Capdevila Meya.—Joaquim Pascual Rafart.—Josep Bartolí Murgadella.—Ricardo Shelly Correa.—Emili Fürst Carty.—August Vallmitjana Garrido.—Josep Blanch Planella.

CONFERÈNCIES I EXCURSIONS

El dia 5, el President de la Secció de Fotografia, D. Carles Fargas i Bonell, donà una conferència sobre la *Illa de Mallorca*, il·lustrada amb magnífiques projeccions.

Els dies 12 i 19, el Sr. D. Lluís Vila i Abadal ressenyà una excursió des de Vidrà a la Vall d'Aran.

SECCIÓ D'ESPORTS DE MUNTANYA

Els dies 6, 7 i 8 i afavorits per un temps esplèndit, un nombre molt considerable d'excursionistes anaren a fer pràctiques de skis als Rasos de Peguera.

SECCIÓ DE GEOLOGIA I GEOGRAFIA

El dia 14 efectuaren una excursió a Vich i Sant Julià de Vilatorrada, visitant l'observatori meteorològic de Sant Julià i l'astronòmic del Sr. Pradesaba, a Vich.

SECCIÓ DE FOTOGRAFIA

El dia 7 va anar-se a Llaveneras per seguir la bonica riera i els alre-dors, retornant per Mataró.

El dia 11, D. Francesc X. Parés, donà una interessantíssima sessió de projeccions referent a la província de Càceres.

El dia 14 una bona colla de socis pasaren el dia al Turó d'Aramprunyà i l'Ermida de Brugués, passant per Gavà.

El dia 21 va visitar-se l'estudi fotogràfic Mas, on, mercès a l'amabilitat dels senyors Mas i Capmany, es pogué anar observant totes les dependències tècniques, per cert molt ben organitzades, així com també s'admirà la perfecció en l'organització de l'arxiu fotogràfic que és una meravella.

Els socis assistents s'emportaren una artística fotografia com a record de tant interessant visita.

El dia 28 es visità l'església de Santa Maria del Mar, d'aquesta Ciutat.

La casa d'articles fotogràfics Casellas i C.^a, ha concedit des d'aquest mes en endavant, una rebaixa de preus en els seus articles, mitjançant la presentació del carnet d'identitat.

EXPOSICIÓ ENRIC VILASECA. — El dia 18, D. Enric Vilaseca, ens mostrà una nutrida col·lecció de ses obres fotogràfiques, quasi totes elles d'arquitectura, entre les que cridaren l'atenció una esplèndida col·lecció de claus de bòveda i altres detalls de la Catedral d'aquesta Ciutat, i dels Monestirs del Poblet i Sant Cugat.

Amb aquesta exposició, el Sr. Vilaseca ha demostrat el valor que té la fotografia documental per l'inventari gràfic de nostra Pàtria, i per això ha estat molt visitada i ha sigut unànimement elogiada.

SECCIÓ D'ENGINYERIA

Els dies 6, 7 i 8 efectuà una excursió a la Comarca del Bergadà, per visitar les mines de la *Societat de Carbons de Berga, S. A.*, de Fígols, i la fàbrica *Asland* de la Pobla de Lillet.

El Sr. Eduard Buyé donà el dia 9, una conferència sobre la visita a la Central de Telèfons del carrer d'Avinyò.

El dia 17 s'efectuà una visita a la fàbrica de carbònic líquid de *La Sulso-Espanyola* i *La Indústria Carbònica reunides*.

El dia 30 anaren a Vilafranca del Penedès per visitar l'*Estació Enològica*, els *Tallers de maquinària viti-vinícola dels Srs. Serdá, Ros i C.^a* i els magatzems i caves de la casa D. Jaume Serra, i la Serrerria de la casa Aixelà.

Noves

DESEMBRE DE 1919

PER LA CONSERVACIÓ DE NOSTRES MONUMENTS. — Havent corregut rumors de que s'anava a enagenar la important pica baptismal de l'antiga església de Sant Joan les Fonts, el CENTRE s'apresurà a escriure als digníssims Vicari general de la Diòcesi de Girona i Rector de dita parròquia a l'objecte de posar-ho en clar i desmentir-los si és que resultaven infundats. Nostra carta meresqué la contestació que segueix quina insertem amb molt gust per a que tothom es pugui fer càrrec de la molta estima en què es té aquella joia d'art pels que tenen la missió de conservar-la:

Sant Joan les Fonts, 25 novembre 1919

Sr. D. Jeroni Martorell

Barcelona

Honorable Sr.:

Rebudes les lletres de V. i President CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, del 18 corrent, vaig enterar del contingut al Sr. Vicari General qui amb data 21 em diu «Li prego tingui la bondat d'escriure al Sr. Martorell i al Sr. President del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, indicant-los-hi que també V. i els seus superiors estan interessats en la conservació de tots els monuments més notables de Catalunya per constituir ells, el patrimoni artístic de nostra Pàtria, i per lo tant, sols en un cas d'extrema necessitat i amb les degudes garanties i autoritzacions podria V. despen-

dre's de la de la pila baptismal. Demés, com sigui que l'informe demanat indica la conveniència de conservar dita pila, aquesta no sortirà».

Així, bon senyor, li prego, si no he de ser-li molest, tingui la bondat de fer extensiva aquesta humil contesta al Sr. President del CENTRE EXCURSIONISTA, ja que per abdós rebé textual comanda. I agraint els seus bons cuidados, roman de V. molt affm. q. b. s. m.

BARTOMEU BUCH, Rector

PER NOSTRE ARXIU FOTOGràFIC. — S'ha aprovat per la Directiva un Reglament interior presentat per la Secció de Fotografia per la bona marca i catalogació de l'Arxiu fotogràfic del CENTRE.

ADQUISICIONS PER A LA BIBLIOTECA. — La Junta acordà adquirir per a la Biblioteca les obres de Henri Beraldi, Ramond de Carbonnières; *Le passé du Pyreneisme*, 3 volums; *Balaïtous et Pelvoux*, 2 volums; *Alpinisme acrobàtique*, per Guido Rey; *Guide du skieur*, per G. Bernard; *L'alpinisme*, per Georges Casella; *Vers les cimes*, per Marcel Lamí; *Sur la montagne; Luchon et ses environs; Le Nethou; i Le cirque de Lys*, de Henry Spont.

DONATIUS. — El Sr. D. Rafel Degollada ha fet ofrena al CENTRE de nombrosos volums de la Revista *La Fotografia Práctica* i de la *Photo Revue* de París.

NOTES DE CONDOL. — La Junta ha enviat oficis de condol als socis don Ramon d'Abadal i a D. Josep Ribot, per la mort de la seva mare, i a la família del que fou soci D. Joan Andreu i Font, que també la mort ens ha pres de nostres files.

PER A LES OBSERVACIONS DE MUNTANYA. — El dia 25 del corrent, en l'excursió que, a les muntanyes Maleïdes, realitzà el President de la Secció d'Esports de Muntanya, Sr. Enric Ribera, fou col·locat un termòmetre de màxima i mínima al Xalet de La Renclusa, i un altre al Portilló inferior (2,815 m. de alt.).

NOVES JUNTES DIRECTIVES. — Han comunicat al CENTRE el nomenament de ses Juntes, el «Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Industria», el «Círcol artístic de Sant Lluís», el «Foment de les Arts decoratives», la «Real Academia de Ciencias y Artes» i la «Sociedad Barcelonesa de Amigos de la Instrucción».

INAUGURAES DE CURS. — També ha sigut convidat el CENTRE al inaugural de curs 1919-20 que celebrà el «Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Industria».

Estació meteorològica de Viella (Vall d'Aran)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE OCTUBRE DE 1919

TEMPERATURES A L'OMBRA				PRESSIONS BAROMÈTRIQUES	
MITGES MENSUALS		MÀXIMA ABSOLUTA en 24 hores	MÍNIMA ABSOLUTA en 24 hores	MITGES MENSUALS A 0° I A LA GRAVETAT NORMAL	
8 matí	4 tarda			8 matí	4 tarda
4°9	8°8	20°5 (dia 20)	- 4°5 (dia 30)	681.1 mm.	680.1 mm.
Oscil·lació extrema mensual 25°		MITGES MENSUALS		A 0° I AL NIVELL DE LA MAR	
Variació màxima diurna (dia 18) 21°		12°4	1°01	766 mm.	763.5 mm.
				Màxima (dia 17) 776.6 mm.	
				Mínima (dia 1) 755.1 »	
				Oscil·lació extrema 21.5 »	

HUMITAT RELATIVA			PLUVIOMETRIA	
MITGES MENSUALS	8 matí	4 tarda		
Termòmetre sec	4°5	8°4	Total d'aigua caiguda en el mes	102.7 mm.
Termòmetre moll	3°4	5°9	Dia de major caiguda (dia 4)	29.9 »
Humitat (percentatge).	82	65	Intensitat per dia de pluja i neu	6.04 »
Dies de saturació	2	1	Total d'espessor de neu en el mes	1.30 mt.
			Dia de major espessor (dia 29)	0.8 »
			Vent dominant en els dies de pluja i nevades	Calma NE.

VENT

DIRECCIÓ	8 matí	4 tarda	VELOCITAT EN 24 HORES	
Calma	25	16	Mitja mensual diària	12.812 k.
N.	1	4	Màxima absoluta (dia 7)	74.000 k.
NE.	3	10	Recorregut total en el mes	397.200 k.
E.	—	—		
SE.	1	1		
S.	—	—		
SW.	1	—		
W.	—	—		
NW.	—	—		

ESTAT DEL CEL

DIES	8 matí	4 tarda	DIES DE	NÚVOLS		NUVOLOSITAT	
				CLASSE	8 m.	4 t.	MITGES MENSUALS
Serens	8	6	Pluja 17				
Nuvolosos	8	9	Boira 4				
Coberts	15	16	Gebre 7	Cirrus 5	4	6.51	6.06
			Glaçada total. 1	Nimbus 3	4		
			Glaçada, 8 m. 4	Stratus —	—		
			Neu 8	Cumulus —	1		

NOTES.— Terratremol en el dia 4, a les 3 de la matinada hi hagué una forta vibració sísmica que retrunyí per tota la Vall d'Aran des de Les fins a Tredós, essent major l'intensitat a Arties i Tredós, sentint-se el soroll per la vaixela i vidrieria, acompanyat d'un ressó fondo com la de certs trons (grau V).
— Tempesta en el dia 3.

Les anotacions diàries han estat preses per l'H.º Josep i revisades pel Dr. FAURA I SANS.

Estació meteorològica de Viella (Vall d'Aran)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE NOVEMBRE DE 1919

TEMPERATURES A L'OMBRA				PRESSIONS BAROMÈTRIQÜES	
MITGES MENSUALS		MÀXIMA ABSOLUTA	MÍNIMA ABSOLUTA	MITGES MENSUALS	
8 matí	4 tarda	en 24 hores	en 24 hores	A 0° I A LA GRAVETAT NORMAL	
2°3	4°6	15°5 (dia 14)	- 8° (dia 3)	8 matí	4 tarda
				676.9 mm.	676.3 mm.
				A 0° I AL NIVELL DE LA MAR	
				758.6 mm.	762.2 mm.
				Màxima (dia 17) . . .	787.7 mm.
				Mínima (dia 14) . . .	743.8 »
				Oscil·lació extrema	43.9 »
Oscil·lació extrema mensual 23°5		MITGES MENSUALS			
Variació màxima diurna (dia 4) 19°5		8°8	- 1°03		

HUMITAT RELATIVA			PLUVIOMETRIA	
MITGES MENSUALS	8 matí	4 tarda		
Termòmetre sec	2°3	4°3	Total d'aigua caiguda en el mes	146.6 mm.
Termòmetre moll	1°8	3°	Dia de major caiguda (dia 6)	28.8 »
Humitat (percentatge)	90	78.5	Intensitat per dia de pluja i neu	4.57 »
Dies de saturació	8	11	Total d'espessor de neu en el mes	0.6 mt.
			Dia de major espessor (dia 30)	0.25 »
			Vent dominant en els dies de pluja i nevades	Calma SE. S. SW.

VENT			
DIRECCIÓ	8 matí	4 tarda	VELOCITAT EN 24 HORES
Calma	24	15	
N.	-	3	
NE.	1	1	Mitja mensual diària
E.	-	-	32.013 k.
SE.	3	1	Màxima absoluta (dia 15)
S.	1	2	224.400 k.
SW.	1	7	Recorregut total en el mes
W.	-	-	960.400 k.
NW.	-	1	

ESTAT DEL CEL							
DIES	8 matí	4 tarda	DIES DE	NÚVOLS		NUVOLOSITAT	
				CLASSE	8 m.	4 t.	MITGES MENSUALS
Serens	3	3	Pluja	18			
Nuvolosos.	15	15	Gebre	2			
Coberts.	12	12	Glaçada total.	6			
			Glaçada, 8 m.	10			
			Neu	10			
			Cirrus	11	10	8 matí	4 tarda
			Nimbus	5	4		
			Stratus	-	1	6.8	6.5

NOTES.—Terratremol en el dia 27, a les 7 h. 30 m., durà uns 3 o 4 segons, el que fou sentit en tota la Vall, a Luchon, Fos (França), i a Esterri d'Aneu, sentint-se un soroll com si fos d'un cotxe. — Altre terratremol en el dia 29, a 0 h. 35 m., molt fort, al principi durà uns 30 segons, i després d'un minut descansà; va repetir-se per tres voltes després dels dos minuts, disminuint amb intensitat; també fou sentit per tota la Vall, i més enllà d'Esterri d'Aneu. — Es registrà una notabilíssima oscil·lació barogràfica durant aquest mes.

— Tempestes en els dies 13, 14 i 15.

Les anotacions diàries han estat preses per l'H.^o Josep i revisades pel Dr. FAURA I SANS.

Estació meteorològica de Viella (Vall d'Aran)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE DESEMBRE DE 1919

TEMPERATURES A L'OMBRA				PRESSIONS BAROMÈTRIQUES	
MITGES MENSUALS		MÀXIMA ABSOLUTA	MÍNIMA ABSOLUTA	MITGES MENSUALS	
8 matí	4 tarda	en 24 hores	en 24 hores	A 0° I A LA GRAVETAT NORMAL	
1°83	4°82	17° (dia 29)	- 13° (dia 10)	8 matí	4 tarda
Oscil·lació extrema mensual		MITGES MENSUALS		682.8 m m.	682 mm.
Variació màxima diurna (dia 10)		8°85	- 0°96	A 0° I AL NIVELL DE LA MAR	
30°				768.6 mm.	766.8 mm.
19°5				Màxima (dia 19)	779.5 mm.
				Mínima (dia 16)	756.5 »
				Oscil·lació extrema 23 »	

HUMITAT RELATIVA			PLUVIOMETRIA	
MITGES MENSUALS	8 matí	4 tarda	Total d'aigua caiguda en el mes	92.5 mm.
Termòmetre sec	1°93	4°79	Dia de major caiguda (dia 8)	24.5 »
Termòmetre moll	1°39	3°59	Intensitat per dia de pluja i neu	9.25 »
Humitat (percentatge)	91	80.5	Total d'espessor de neu en el mes	1.20 mt.
Dies de saturació	6	4	Dia de major espessor (dia 20)	0.70 »
			Vent dominant en els dies de pluja i nevades	Calma NW.

VENT				
DIRECCIÓ	8 matí	4 tarda	VELOCITAT EN 24 HORES	
Calma	23	19	Mitja mensual diària 24.483 k.	
N.	1	1	Màxima absoluta (dia 9) 106.800 k.	
NE.	—	2	Recorregut total en el mes 759.000 k.	
E.	—	—		
SE.	—	1		
S.	—	—		
SW.	3	1		
W.	1	2		
NW.	3	5		

ESTAT DEL CEL							
DIES	8 matí	4 tarda	DIES DE	NÚVOLS		NUVOLOSITAT	
				CLASSE	8 m.	4 t.	MITGES MENSUALS
Serens	3	9	Pluja 10			8 matí	4 tarda
Nuvulosos	17	14	Boira 2	Cirrus 12	4	6.57	5.87
Coberts	11	8	Gebre 2	Nimbus 6	5		
			Glaçada total 4	Stratus —	1		
			Glaçada, 8 m. 8	Cumulus 3	5		
			Neu - 7				

NOTA.—Terratremols en el dia 2, a les 20 h. 30 m. Un soroll fondo, molt intens, que es sentí per tota la Vall; i que segons els periòdics francesos també ho fou el NE. de la Vall d'Aran; — dia 3, a les 20 h. Una lleu sotregada sísmica que fou sentida per molts poques persones. No obstant, un periòdic parla d'haver-se sentit suaument al Ariège; — i en el dia 4, a les 3 h., una altra sotregada sísmica, que també fou sentida per poques persones degut a l'hora.

Les anotacions diàries han estat preses per l'H.º Josep i revisades pel Dr. FAURA I SANS.

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA

RESUM DE LES OBSERVACIONS DE L'ANY 1919

Temperatures a l'ombra		8 MATÍ	4 TARDA
Mitja mensual major		17°90 (agost)	23°16 (agost)
» » menor		-1°31 (gener)	1°83 (gener)
» anual		7°67	11°60
Mitja anual de les màximes			15°25
» » de les mínimes			3°38
Màxima extrema			34° (11 i 15 a.)
Mínima »			-14° (2 febrer)
Oscil·lació extrema anual			48°
Promedi de l'oscil·lació extrema mensual			27°
Variació màxima diurna major			26° (2 febrer)
» » menor			19°5 { 26 abril 4 n. 10 d.

Pressió baromètrica	A 0° i a la gravetat normal		A 0° i a nivell de la mar	
	8 MATÍ	4 TARDA	8 MATÍ	4 TARDA
Mitja mensual major	684.48 (agost)	683.85 (agost)	768.6 (desbre.)	766.8 (desbre.)
» » menor	674.60 (febrer)	674.50 (febrer)	758.6 (nov.)	758.04 (febrer)
» anual	679.99	679.40	763.49	762.18
Màxima absoluta (dia 17 de novembre)				787.7 mm.
Mínima » (dia 4 de gener)				736.7 »
Oscil·lació extrema anual				51 »
Promedi de l'oscil·lació extrema mensual				23.32 »

Humitat relativa. Psicròmetre		8 MAT.	4 TARDA
Mitja mensual major		92 (gener)	87 (gener)
» » menor		73 (agost)	65 (octubre)
» anual		82.36	74.05
Total de dies de saturació a l'any		59	39
Major nombre de dies de saturació al mes		16 (gener)	11 (gener i nov.)

Pluja en 24 hores	Nombre major de dies de caiguda	18 (novembre)
	» menor » »	5 (agost)
	Total de dies de caiguda a l'any	145
	Altura d'aigua caiguda, màxima mensual	146.6 mm. (novembre)
	» » mínima »	26.2 » (agost)
	» màxima d'aigua caiguda en un dia	34 » (13 juliol)
	Total de l'aigua caiguda a l'any	1136.1 »
Intensitat diària	3.11 »	
Promedi de la intensitat per dia de pluja i neu	7.67 »	

Neu en 24 hores	Nombre major de dies de caiguda (mensual)	10 (gener i nov.)
	Dia de major caiguda durant l'any	0.8 m. (29 octubre)
	Total de dies de caiguda durant l'any	54
	Total d'espessor a l'any	4.68 metres

Calamarça	Total de dies a l'any	4
-----------	-----------------------	---

Glaç	Nombre major de dies al mes, a les 8 del matí	22 (gener)
	Total de dies a l'any, a les 8 del matí	60
	» » amb glaçada total	33
	Nombre major de dies al mes, amb glaçada total	16 (gener)

Gebre	{ Nombre major de dies al mes	7 (octubre)
	{ Total de dies a l'any	10
Rosada	{ Nombre major de dies al mes	1 (setembre)
	{ Total de dies a l'any	1

Vent, direcció predominant	Calma	N	NE	E	SE	S	SW	W	NW
A les vuit del matí	275	12	18	6	16	17	11	1	9
A les quatre de la tarda	159	48	64	12	15	25	16	3	23
Velocitat mitja mensual major						35.874			
» » menor						12.811			
» » anual per dia						24.870			
» » màxima absoluta a l'any						224.400			(15 novembre)
Recorregut total a l'any						9,077.800			

Nuvolositat	8 MATÍ	4 TARDA
Mitja mensual major	7.74 (març)	8.51 (març)
» » menor	3 (agost)	4.67 (agost)
» » anual	5.73	6.50
Nombre de dies a l'any amb cirrus	69	58
» » » » nimbus	29	35
» » » » stratus	9	7
» » » » cumulus	8	56
» » » » boira		56

Estat del cel	8 MATÍ	4 TARDA
Nombre major de dies serens	17 (agost)	9 (gener)
» » » nuvolosos	17 (desembre)	20 (maig)
» » » coberts	20 (març)	21 (març)
» » menor » serens	3 (nov. i des.)	0 (abril)
» » » nuvolosos	6 (abril)	6 (gener)
» » » coberts	4 (agost)	8 (mg. agt. de.)
Total anual de dies serens	105	51
» » » nuvolosos	113	165
» » » coberts	147	149

MOVIMENTS SÍSMICS

Octubre	4	A les	2	hores	48	minuts	7	segons		(grau IV)
Novembre	20	»	14	»	31	»	7	»		(grau II)
»	27	»	7	»	25	»	15	»		(grau IV)
»	29	»	0	»	25	»	45	»		(grau VI)
Desembre	1	»	20	»	45	»	»	»		(grau II)
»	2	»	20	»	9	»	58	»		(grau III)
»	3	»	20	»	»	»	»	»		(grau II)
»	4	»	3	»	f a les 8 hores i 28 minuts					(grau II)

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE LA RENCLUSA (PIRINEUS CENTRALS) a 2,125 m. s. m.

RESUM DE LA TEMPORADA D'ESTIU DE 1919 (10 JULIOL A 31 D'AGOST)

	RENCLUSA (2,125 m.)	VIELLA (965 m.)	DIFERÈNCIES
Temperatura mitja durant la temporada	10°14	17°25 8 m.	— 7°11
Mitja de les temperatures màximes en el mes de juliol (10-31)	13°68	21°7	— 8°02
Mitja de les temperatures màximes en el mes d'agost (1-29)	16°17	26°9	— 9°73
Mitja de les temperatures màximes durant la temporada	15°09	24°3	— 9°21
Mitja de les temperatures mínimes en el mes de juliol (10-31)	4°75	9°11	— 4°36
Mitja de les temperatures mínimes en el mes d'agost (1-29)	5°53	11°3	— 5°77
Mitja de les temperatures mínimes durant la temporada	5°19	10°2	— 5°01
Dies de més alta temperatura	29° (12 i 16 ag.)	34° (11 i 15 agt.)	— 5°
» » baixa	2° (16, 18 i 30 j. i 20 d'agost)	5°5 (22 juliol)	— 3°5
» serens, a les 8 del matí	39	27	+ 12
» » a les 4 de la tarda	32	10	+ 22
» emboirats, nuvolosos i coberts, a les 8 del matí	14	26	— 12
Dies emboirats, nuvolosos i coberts, a les 4 de la tarda	21	43	— 22
Quantitat d'aigua caiguda	160.524 mm.	111.5 mm.	+ 49.024 mm.
Dies de pluja	15 dies	13 dies	+ 2 dies
Intensitat per dia de pluja	10.701 mm.	8.53 mm.	+ 2.171 mm.
Mitja diària d'aigua caiguda durant la temporada	3.14 »	2.11 »	+ 1.03

Notes.—Temperatures preses en una excursió a la Vall d'Aran en plé hivern per els senyors L. Estasen, J. M.ª Soler i P. Badia.

Dia 22 de març de 1919, a les 12 del migdia 42° al sol al peu de la canal de Pumeró, al cap de una hora i mitja la temperatura baixà sota zero.

Dia 23 de març, Hospital de Benasque, 8 matí, al interior —4° i lo mateix al exterior, forta tempestat de neu i torb.

— En E. Ribera Llorens realitzà una expedició hivernal a les Maleïdes durant el mes de desembre, qui anotà les dades termomètriques següents:

	RENCLUSA en l'interior del xalet	VIELLA	Diferència
Mínima del 23 al 24	— 7°	— 2°5	— 4°5
» 24 al 25	— 3°	— 2°	— 1°
» 25 al 26	— 5°	— 1°	— 4°
Màxima del dia 25	5°	6°	— 1°

La temperatura del Portilló d'abaix (2815 m. s. n. m.), a les 13 h. 45 m. del dia 25 fou de —11°; a Viella a n'aquella hora era de 5°; per lo que la diferència era de 16°.

DR. M. FAURA I SANS

ESTADÍSTICA METEOROLÓGICA DE LA REPÚBLICA

(CENTROS CENTRALES) a 31 de Diciembre de 1911

RESUMEN DE LA TEMPERATURA ESTIMADA POR EL MÉTODO DE LA CORRECCIÓN

Estación	Temperatura (°C)	Temperatura (°F)	Observaciones
101	16.5	61.7	
102	16.5	61.7	
103	16.5	61.7	
104	16.5	61.7	
105	16.5	61.7	
106	16.5	61.7	
107	16.5	61.7	
108	16.5	61.7	
109	16.5	61.7	
110	16.5	61.7	
111	16.5	61.7	
112	16.5	61.7	
113	16.5	61.7	
114	16.5	61.7	
115	16.5	61.7	
116	16.5	61.7	
117	16.5	61.7	
118	16.5	61.7	
119	16.5	61.7	
120	16.5	61.7	
121	16.5	61.7	
122	16.5	61.7	
123	16.5	61.7	
124	16.5	61.7	
125	16.5	61.7	
126	16.5	61.7	
127	16.5	61.7	
128	16.5	61.7	
129	16.5	61.7	
130	16.5	61.7	
131	16.5	61.7	
132	16.5	61.7	
133	16.5	61.7	
134	16.5	61.7	
135	16.5	61.7	
136	16.5	61.7	
137	16.5	61.7	
138	16.5	61.7	
139	16.5	61.7	
140	16.5	61.7	
141	16.5	61.7	
142	16.5	61.7	
143	16.5	61.7	
144	16.5	61.7	
145	16.5	61.7	
146	16.5	61.7	
147	16.5	61.7	
148	16.5	61.7	
149	16.5	61.7	
150	16.5	61.7	

El método de la corrección se aplicó a las temperaturas observadas en las estaciones mencionadas en el presente informe, para obtener las temperaturas estimadas que se presentan en el cuadro adjunto. Este método se basa en la comparación de las temperaturas observadas con las temperaturas estimadas en las estaciones adyacentes, y en la aplicación de una corrección que se determina en función de la diferencia entre las temperaturas observadas y las temperaturas estimadas en las estaciones adyacentes.

Estación	Temperatura (°C)	Temperatura (°F)	Observaciones
151	16.5	61.7	
152	16.5	61.7	
153	16.5	61.7	
154	16.5	61.7	
155	16.5	61.7	
156	16.5	61.7	
157	16.5	61.7	
158	16.5	61.7	
159	16.5	61.7	
160	16.5	61.7	
161	16.5	61.7	
162	16.5	61.7	
163	16.5	61.7	
164	16.5	61.7	
165	16.5	61.7	
166	16.5	61.7	
167	16.5	61.7	
168	16.5	61.7	
169	16.5	61.7	
170	16.5	61.7	
171	16.5	61.7	
172	16.5	61.7	
173	16.5	61.7	
174	16.5	61.7	
175	16.5	61.7	
176	16.5	61.7	
177	16.5	61.7	
178	16.5	61.7	
179	16.5	61.7	
180	16.5	61.7	

El método de la corrección se aplicó a las temperaturas observadas en las estaciones mencionadas en el presente informe, para obtener las temperaturas estimadas que se presentan en el cuadro adjunto. Este método se basa en la comparación de las temperaturas observadas con las temperaturas estimadas en las estaciones adyacentes, y en la aplicación de una corrección que se determina en función de la diferencia entre las temperaturas observadas y las temperaturas estimadas en las estaciones adyacentes.

TAULES

INDEX ONOMASTIC

(ELS NÚMEROS INDIQUEN LES PLANES)

- Abrines i Busquets, Adolf, 306
Agrippa, 78
Aguilá i Salvadó, Domènec, 177
Aguilar, Pere, 175
Albiol i Guinart, Josep, 177
Albó, Francisco, 190
Alexandre VI, 70
Almera, Jaume, 47, 82, 108-110, 140, 141, 145, 161, 162, 171, 180, 181, 185
Alomá i Altisent, Joaquim, 306
Alós Ramón d', 49, 145, 147, 148, 152, 153, 186, 209
Alsina Lubian, Josep, 157, 171
Amigó, Joaquim, 46, 49, 178, 180, 181, 206-208, 304
Andorrà, Josep, 186
Andres, Joan, 62
Andreu i Font, Joan, 309
Anet i Godó, Antoni, 306
Angeles, Joaquim, 181, 182
Annesley, Capitá, 8
Antequera, Ferran d', 28
Aparici, Josep, 136, 137, 171
Aragó, Joan de, 58
Aragon, Agustina, 202
Arderiu, E., 47
Areñas, Rafel, 181, 207
Armangué, Nuria, 34
Armangué, Paquita, 34
Arnó, Pere, 278
Arnó i Maristany, Pere J., 278
Aroca i García, Joan, 177
Arola i Tatger, Josep, 151, 171
- Badia, Josep, 179
Badia, Pau, 33, 47, 282, 285, 287, 290, 291, 294
Baladia i Mestre, Francesc, 177
Baladia i Mestre, Jaume, 177
Baladia i Mestre, Teresa, 177
Baladia, N., 34
- Baldrich i Folch, Rafel, 177
Balmes, Jaume, 196, 197
Ballart i Noguera, Joan, 177
Baradat, Rafel, 170, 171, 183
Barberá, marquès de, 71
Barrie, Antoni, 33, 46, 148, 171, 207
Bartolí i Murgadella, Josep, 306
Bartomeu, Teresa, 34
Bartra i Boada, Joan, 177
Bas, vescomte, 68
Basas i Bardají, Joan, 306
Bassa, Albert, 278
Baucis, Joan, 177
Bayer i Bosch, Josep, 165, 171
Beaulieu le Danjon, 151, 171
Beaumont, Lluís de, 221
Bell-lloch, Joan, 184
Benavent, Pere, 177, 186
Benessat, F. de P., 148
Beraldi, Henri, 309
Bernard, G., 309
Bertrand i Serra, Eusebi, 190, 237
Bertran i Vendrell, Josep, 278
Bertrand, León, 162, 171
Besalú, Galceran, 66
Biosca i Jover, Jaume, 180, 181, 206, 208, 304
Björge, Björn, 33, 34, 177; Lám., XVII
Blaeus, Guillem, 139, 171
Blanch, Francesc, 186, 209, 278
Blanch i Planella, Joaquim, 278
Blanch i Planella, Josep, 306
Blass, Adolf, 20
Bofarull Sans, R. de, 71
Bofill i Pichot, Josep M., 49, 138, 148
Bofill i Poch, Artur, 181
Bolivar, J, 182
Bonet, Lluís, 186
Bonet, Miquel, 57
Bosch, Alfred, 181, 206
Bou i Consolat, Ricard, 177

- Bover, Joaquim Maria, 63
 Brossa, Eduard, 49, 81, 82, 108, 140, 141, 145,
 148, 149, 154, 161, 162, 171, 183
 Brossa i Gurgui, Joan, 157, 171, 174, 177
 Brujas i Planas, Marian, 278
 Brunet i Bellet, J., 57
 Buch, Bartomeu, 309
 Buchon, J. A. C., 57
 Burgadà i Girona, Lleó, 177
 Busquest i Guindulain, Joan, 306
 Buyé, Eduard, 307

 Cabanyes, Francesc, 205
 Cabeza, Joan, 157, 171
 Cabot, J., 171
 Cabrera, Angel, 182
 Cabrera, Ermengol de, 228
 Cabrera, Frederic Enric, 68, 69
 Cabrera, vescomte, 68
 Caloiro Oliva, Jacobo, 72
 Cambó, Francesc, 190, 237
 Camps i Arboix, J. de, 30
 Canals i Ferrer, Emili, 177
 Canals Tarrats, Ignasi, 180, 206
 Canals, Josep, 278
 Canals, Miquel, 179
 Cantel i Tillemont, 139, 171
 Cantelme, André, 152
 Cañero, August G., 237
 Capdevila i Meyà, Joaquim, 306
 Capella i Valenti Josep M.^a, 278
 Carbó i Pompido, Joan, 306
 Cardellach, Pau, 185
 Cardona i Liñán. Climent, 306
 Careta i Vidal, Antoni, 180, 204
 Carez, L., 162, 164, 171, 174
 Carles I, rei, 29, 62, 70
 Carles V, 57, 258
 Carles VI, rei, 58, 59
 Carreras Candi, Francesc, 46, 50, 74, 104,
 122, 134, 201
 Carrión i Roca, Vicens, 177
 Casades Gramatxes, Pelegri, 49, 156, 183
 Casades de Viver, Josep M.^a, 306
 Casadesús, Mn. Josep, 236
 Casals, J., 34
 Cases i Pous, Miquel, 306
 Castanyer i Medina, Raul, 177
 Castellà i de Carlet, Comte del, 169, 171
 Castellnou, Dalmau de, 28
 Cavignano, Giovanni de, 53
 Cazurro i Ruiz, Manuel, 185
 Cervera, Ramón de, 216
 Cervera, Marquesa de, 216
 Celles, José de, 196
 Cirera, J. M., 63
 Cirera i Terré, Lluís, 177
 Ciroll, Pere, 175
 Cò de Triola, Josep M.^a, 47, 178, 186, 206
 Codina, S., 33, 34

 Coello, Francesc, 81, 135, 145, 146, 163, 171
 Colon, Cristófol, 65, 66, 67, 69
 Colon, Frederic, 68
 Colominas, Josep, 49, 138
 Colominas, Timoteu, 303
 Comas, Ramon N., 180, 199, 200, 202, 203, 204;
 lám. XXXVIII
 Comas i Montané, Mario, 177
 Comes, Mn. Andreu, 232, 233
 Cornic, Conrad, 306
 Cortils i Vieta, Josep, 68
 Cosa, Joan de la, 79
 Costa, Cebrià, 122
 Cot, Antoni, 186
 Courcey, G. de, 57, 58
 Cresques, Abraham, 59, 60
 Cresques, Jafuda, 56, 57, 58, 60, 65
 Cuenca, Pere M., 171
 Cuits i Canals, Ferrán, 177, 185
 Cullaré, J., 34
 Cullerell i Sureda, Emili, 147
 Cuyàs, Narcís, 11.

 Chias, Benito, 146, 171
 Chia, Manuel, 81, 181

 Dalmau I de Queralt, 175
 Dalloni, Marius, 162, 172
 Danés i Vernedas, Joan, 35, 44, 178, 182,
 186, 206
 Darca i Mestres, Albert, 278
 Darnius, Comte, 136
 Dashwood, Sir, 8
 Degollada, Rafel, 309
 Delcassé, Teophile, 190
 Delgrás i Santigosa, Carles, 177
 Desclot, Bernat, 26
 Despuig Dameto, Antoni, 63
 Deulofeu i Arquer, Joan, 304
 Deverell, F. H., 149, 172
 Diago, Francesc, 73
 Diaz, Bartolomé, 67
 Diez Ferran, 65
 Domènech i Cases, Francesc, 278
 Dorph, Ricard, 33, 34, 186; lám. XVII
 Dufour, A. H., 142, 172
 Dulcert, Angelino, 54
 Duran i Cañameras, Feliu, 179, 180, 182
 Duran i Sanpere, A., 19, 305

 Ereño, Joan C., 192
 Ermengol IV, 224
 Ermengol VII, 225
 Ermengol X, 225
 Escat, Vicens, 182
 España, Antoni, 294
 Estasen, Lluís, 33, 47, 179, 186, 302
 Estela i Riera, Francesc, 177
 Estinger, F., 151, 172
 Estruch i Bertran, Josep, 149, 172

- Fargas, Carles, 46, 178, 181, 206-208, 304, 306
 Fargas, Francesc, 278
 Faura i Bordas, Angel, 177
 Faura i Sans, Marian, 24, 45, 46, 48-50, 88,
 102, 120, 123, 131, 136, 145, 149, 162-164, 167,
 172, 180, 183, 187, 188, 207, 211, 212, 239, 240,
 279, 280
 Felip II, rei, 29, 79, 81
 Felip III, rei, 216
 Felip V, rei, 136, 218, 257
 Fer, M. de, 139, 172
 Fernández de Castro, Manuel, 162, 171, 172
 Fernández Duro, Cesari, 54, 55, 71, 72
 Ferrán, Antoni, 185
 Ferrer de Blanes, Jaume, 56, 57, 60, 65,
 68-70
 Ferrer i Coll, Rafel, 70
 Ferrer i Vidal, Josep, 185
 Ferrer i Vidal, Lluís, 190
 Ficher, Josep, 67
 Filella, Salvadó, 185
 Flol i Mercader, Tomàs, 177
 Fiter Inglès, Josep, 53, 68
 Flaquer, Rossend, 304
 Flos i Calcat, F., 104, 122, 142, 149, 170, 172
 Folch i Girona, Joaquim, 186
 Folch i Girona, Manel, 306
 Font i Sagué, N., 104, 106, 111, 115, 117, 118,
 121, 122, 133, 142, 149, 163, 169, 172
 Fontan de Negrin, 7, 10
 Fontseré, Eduard, 186
 Fortuny i Aleu, Francesc, 177
 Fortuny i Bordas, Emili de, 177
 Fossas, Francesc, 236
 Franch, Josep, 50, 131, 157, 186
 Freginals, C., 86
 Fürst i Carty, Emili, 306
 Fuster, Josep M.^a, 190

 Galvany, Josep, 36
 Gallard i Vilardell, Josep, 177
 Gallardo i Garriga, Antoni, 180, 206
 Gama, Vasco de, 67
 Gambetta, Josep, 278
 Gamper, Joan, 306
 Garcia Faria, Pere, 152, 155, 172, 182
 Garcia de la Riega, Celso, 65
 Garcia de la Torre, Ferran, 166
 Garma i Durán, F. Xavier de, 136, 137, 147,
 172
 Garrut, Josep, 46, 151, 181, 182, 206, 207
 Gaurier, Mr., 265
 Gausa, Manuel, 177, 186
 Gaya i Busquets, Antoni, 177
 Gaza, Alfred, 186
 Gelabert, Josep, 163, 172
 Georget, 172
 Gianola, Joan, 152, 172
 Gifreda, Marius, 186
 Gil Camporro, Enric, 21

 Gimenez, Joan, 177
 Giralt, Ricart, 54
 Girau, Geroni, 70
 Giró, Inés, 34
 Giró, P., 33, 34
 Giró, Pere, 306
 Girona, Daniel, 47
 Girona y Ribera, Ramon, 177
 Gispert, Manuel, 155, 172
 Gómez Gabernet, F., 199
 Gómez Imaz, Josep, 63, 64, 165, 166
 González i Ferrer, Ferran, 177
 González de Avila, Gil, 66
 Gourdon, Maurice, 8, 9, 169, 172
 Granados, Enric, 306
 Granollachs, Bernat de, 74
 Granollachs, Mossèn Joan, 74
 Gras i Prat, Joan, 306
 Grau i Cuadrada, Josep M.^a, 306
 Guàrdia, Guillem de, 216
 Guasch i Rius, Joan, 306
Guell Bacigalupi, Eusebi, 142
Guell, Colònia, 149
 Guerin, Antoni, 22
 Guitart, Lluís, 177
 Guitart i Solé, Ernest, 177

 Hamy, C. T., 54, 63
 Harcourt, comte de, 151
 Hebrard de Castellví, Albert, 304
 Hernández i Vilanova, Enric, 177
 Herzog, J., 33, 34
 Herzog, August, lám., XVII
 Hylacómilus, 67

 Ibañez, Carlos, 80
 Illing, Eva, 34
 Indár, Ramón, 136, 138, 172, 174
 Isern, Pere, 33; lám., XVII
 Izard, Arnau, 46, 180
 Izquierdo, Rafel, 167, 172

 Jaillot, 139, 172
 Janer, Joan, 58
 Jaume I, rei, 26, 59, 60, 62, 258
 Jaume II, rei, 26, 28, 29, 54
 Jiménez, Ernest, 182
 Jiménez de Cisneros, Daniel, 182
 Joan I, rei, 26
 Joan II, rei, 261
 Juan, Jordi, 79, 81
 Juanico, Lluís, 22

 Kaerius, Petrus, 139, 172
 Kirchner, Fidenci, 36
 Kuang-yis-tu, 50

 Lacasa, Telm, 190, 193; lám., XXXIII
 Lami, Marcel, 309
 Lancelot Maloisé, 54

- Landsgrave de Hassia, Jordi, 152
 Langres, Mr. de, 140
 Lanuza, Joan de 259, 260
 La Perche, 113
 Lasarte i Karr, Joan de, 177
 Lasserra, V. de, vegi's, Vidal i Riba, E.
 Le Bondidier, L., 5, 6, 7, 9, 11, 16
 Lequetre, 9
 Lerin, comte, 221
 Leymerie, A., 163, 172
 Linati de Bacardi, Felip, 177
 López, Joan, 137, 172
 López Peláez, Antolin, 22
 López Vargas, Tomàs, 137, 172
 Lourde-Rochebleve, L., 149, 150, 172, 173
 Luis i Leveroni, Baldomer, 177
 Lull, Ramon, 52
- Liabià, Bernat de 28
 Liabià, Pere de, 28
 Liabià, Ramon de, 28
 Liabrés, Gabriel, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 63
 Liagostera, Lluís, 186, 303
 Llobet i Vall'losera, J. A., 57, 62
 Llorach, Enrich, 186
 Llorens, Enric, 181, 206-208, 304
 Lloret i Homs, Josep, 306
 Lluís XIV, rei, 76
- Madoz, Pascual, 145, 146, 172
 Malat, Giles de 57
 Mallada, L., 163, 172
 Mallat, Enric, 178, 206, 207
 Manén, Carles, 177
 Marcel, Gabriel, 54, 55, 61
 Marcet i Riba, Jaume, 47, 50, 131, 180, 181, 186
 Marcet, Miquel, 138
 Marcou, Juli, 66
 Margalet i Casares, Enric, 306
 Margerie, Emm. de, 157, 158, 163, 164, 172, 173
 Maristany i Colomé, Fèlix, 278
 Martí I, rei, 29, 61, 64
 Martí, Joan, 304
 Martí, Lluís, 66
 Martí, Modest, 177
 Martí i Butsems, Carles, 306
 Martí i Franqués, Antoni, 201
 Martín Llorente, Feliu, 306
 Martínez de Velasco, Ramon, 190
 Marton, Joan, 260
 Martorell, Jeroni, 308
 Martorell, Lluís, 278
 Mas, Adolf, 30, 307
 Mas, Mn. Josep, 153
 Massó Martínez, Manel, 278
 Massó i Torrents, Jaume, 30, 35, 49, 61, 134, 143, 178, 180, 186, 206
 Mata, Lambert, 148
- Maureta, J., 147, 163, 164, 167, 173
 Maynés, Climent, 177, 186
 Mendoça, Pere, 68
 Milá i Fontanals, Manel, 196, 198, 199
 Milner, Lord, 77
 Miquel i Planas, Ramon, 203
 Miró i Minguella, Ernest, 177
 Miró i Vives, Magí, 278
 Moliné i Brasés, E., 49, 73, 136-140, 143, 150, 162
 Mónaco, Príncep, 78
 Monfort, Antoni, 152, 173
 Monistrol, Pere, 178, 206
 Monnet, enginyer, 9
 Monsalvatge i Fossas, J., 30
 Monserdá, Dolors, 184
 Montagut, Tomàs, 190, 193
 Montagut i Marimón, Francesc, 306
 Montaner i Serra, Andreu, 177
 Montañà, Ramon, 306
 Montenegro, Comte de, 63
 Montsalvatge, Francesc X., 180
 Monturiol, Narcís, 196, 198
 Mora, Daniel, 11, 13
 Morgades i Gilí, Josep, 148
 Moritz, Lluís, 46
 Moulin, Jascinta, 164, 173
 Muntadas Rovira, J., 155, 173
 Murlá, Vicens, 191
 Muxach i Viñas, Esteban, 147, 173
- Napoleón, emperador, 76
 Negra i Vivé, Higiní, 177
 Nicolau, Esther, 306
 Nicolau i Grifó, Josep M.º, 306
 Nicolau Sabater, Josep, 167, 173
 Nils de Barck, comte, 10
 Noëlle i Aymá, Enric, 177
 Nogareda i Barbudo, Rafael, 177
 Nonell, Joan, 180, 181, 206-208, 304.
 Nordenskiöld, A. E., 53
- Oliva, familia, 71
 Oliva, Brasito, 72
 Oliva, Diego Juanes, 72
 Oliva, Francesc, 72
 Oliva, Gomez, 71
 Oliva, Joan, 71
 Oliva, Salvador, 72
 Oliveras, Mn. Jaume, 11-13, 20
 Oliveras i Ferrer, Ramon, 306
 Olives, Bartomeu, 71
 Oller i Costa, Josep, 177
 Orriols, Joan, 184
 Ortí, Joan, 65
 Osona, Arthur, 157, 173
- Pach, Pere, 49, 150, 155, 182, 183
 Packe, 5, 8
 Pairó, Mn. Josep, 33

- Palau, Melcior de, 156, 173
 Palet i Barba, Domingo, 164, 173, 182
 Palmés i Nogués, Agustí, 278
 Papell i Llenas, Joan, 149, 173
 Pardo de Figueroa, Rafael, 165, 166
 Paredés, Vicens, 65
 Parera, Josep, 49, 138
 Parés i Bartra, Francesc X., 170, 173, 178, 181, 205-208, 304, 307.
 Parés i Vilasau, Mn. Gil, 278
 Parramón, Joan, 177
 Pascual i Rafart, Joaquim, 306
 Passet, Celestí, 10
 Passet, Enric, 9
 Patxot, Ferran, 196-198
 Pauss, J., 34
 Peita, Pau, 10
 Pella i Forgas, J., 30
 Pellicer i Boulanger, Emili, 177
 Pere, infant En, 26
 Pere el Gran, rei, 26
 Pere III, rei, 26, 27
 Pérez i Sánchez, Andreu, 177
 Pérez i Zamora, Valentí, 177
 Permanyer, Joan, 185
 Petry, Ernest, 46
 Pi Gibert de Font, Ricard, 177
 Pich i Aguilera, Felip, 278
 Pidal, Pere, 182
 Pinilla i Fornell, Jesús, 177
 Placide, P., 139, 173
 Planella, Josep, 200, 278
 Poch i Xarrié, Carles, 306
 Polo, Marco, 56, 67
 Pons i Gómez, Manuel, 177
 Porta Margarit, Pascual, 138, 173
 Portugal, Enric de, 62
 Proeta, Maurici, 27
 Prades, comte, 66
 Prast, Antoni, 182
 Prat de la Riba, E., 132
 Prats Vidal, J., 33
 Prudent, 173
 Prunés, Matheu, 71
 Prunés, Pere Joan, 64, 71
 Ptolomeo, 78
 Puig, I, 33
 Puig, Isidre, 11
 Puig Boada, Josep, 179
 Puig i Cadafalch, J., 35, 94, 132, 185, 281, 294
 Puig Gairalt, Ramon, 186
 Puig i Puig, Ramir, 11, 34, 180, 206
 Pulvé, Aureli, 177, 184, 186
 Pundsach, Ernest, 278

 Queralt, comtes de, 175
 Queralt i Gill, Ramón, 177

 Rafols, Eduard, 186
 Ramond, 5

 Reinoso, J., 33, 34, 177
 Rey, Guído, 309.
 Ribera, Enric, 186
 Ribera, Joaquim, 186
 Ribes, Jaume, 56, 60, 65
 Ribó i Rius, Lluís, 278
 Ribó i Rius, Xavier, 177
 Ribot i Calpe, Josep, 177, 184, 309
 Ricart Giralt, P., 142, 173
 Riera i Oliva, Felip, 278
 Riezo, Juan, 71
 Rigol, J., 11
 Rios, Fèlix de los, 167, 172, 173
 Ripoll, Josep M.^a, 182
 Rius i Matas, Pere, 185
 Rivera, Josep de, 45, 50, 103, 104, 132, 134, 135, 173
 Rhamsés II, 51
 Rhodes, Cecil, 77
 Robert, marquès, 27
 Robert i Vidal, Ventura, 306.
 Roca i Roca, Josep, 201
 Rocafort, C., 122, 216
 Rodés, Felip, 89, 237
 Rodó, Eduard, 186
 Rodón i Pesant, Enric, 177
 Rodríguez d'Alcàntara, Melcior, 238
 Roger, Josep, 231
 Roig, Gabriel, 178, 186, 206, 235.
 Roig Armengol, R., 169, 173
 Roig i Font, Joan, 177, 235
 Rollin, Lluís, 177
 Romagosa i Ventosa, Albert, 306
 Rós, Guillem, 64
 Rosell i Fargas, Sebastià, 177
 Rosich, Joan, 33, 34
 Rosich, Joaquim, 34, 186
 Rosich, Maria, 34
 Rousseau, S., 149, 173
 Roussel, Josep, 164, 173
 Rovira i Barbany, Josep, 306
 Rovira i Gené, Josep M.^a, 306.
 Roviralta i Fornés, Josep, 306.
 Rubio i Borrás, V., 196
 Rubió i Lluch, Antoni, 58, 59, 60, 64, 198
 Ruiz i Porta, Joan, 45, 177
 Rusiñol, Santiago, 208
 Russell, comte, 6, 9, 10

 Sabater, Antonius, 136;
 Saint-Sand, comte, 210
 Sala, Gaspar, 49, 180, 181, 206
 Sala, Joan, 17, 18
 Salvany, Josep, 213
 San Cristófol i Arboix, Manuel Angel, 177
 Sand, Jordi, 64
 Sandiumenge, Josep, 186
 Santa Cruz, Alonso de, 62
 Santamaria, Albert, 143, 145, 155
 Santandreu, J., 33, 34

- Santarem, comte, 72
 Sansuc, guia, 10
 Sarriós, Josep, 177
 Sayó, Josep, 20
 Sayó, Pepita, 239, 279
 Sayó, Vda. i fills de Josep, 23
 Schrader, Fr., 7, 9, 149, 150, 157, 158, 163, 164, 170, 172, 173
 Seguroola, Joan, 156, 173, 183
 Serradell, Baltasar, 49, 164, 186
 Serra i Boldú, Valeri, 278
 Serra, Juli, 149
 Serrat i Fargas, Antoni, 306
 Sert i Badia, Domènec, 278
 Seutteri, M., 139, 173
 Shelley i Correa, Ricard, 306
 Sicilia, vi-rei, 260
 Spont, germans, 9, 10, 11, 16, 309
 Solà i Ferrer, Maria, 306
 Soler, Agustí, 237
 Soler, Frederic, 203
 Soler, Juli, 207, 293, 294
 Soler i Coll, Josep M.^a, 16, 20, 33, 34, 47, 179, 282, 290, 291, 294, 302
 Soler i Ferrer, Tomàs, 167, 173
 Soler i March, Leonci, 49, 136, 137, 140, 142, 145, 149, 151, 152, 154, 169
 Soler i Santaló, Juli, 30, 46, 122, 158, 173, 278
 Solterra, comte, 27
 Soteras, Salvador, 191
 Sugrañés i Ferrer, Pere, 306
 Suñé, Tomàs, 236
 Suñer, Llorenç, 192
 Suriñach i Oller, Ramón, 306

 Tammar Luxoro, 53
 Tastu, J., 57
 Temple, Manuel de, 278
 Tey i Enrich, Ramon, 177
 Thós i Codina, S., 147, 163, 164, 167, 174
 Tindal's, 174
 Tofiño de San Miguel, Vicens, 167, 174
 Tomas, Martí E., 177
 Torrado i Diaz, Salvador, 278
 Torras, Cèsar A., 21, 49, 104, 107, 122, 131, 134, 150, 158, 159, 174, 178, 179, 183, 303
 Trescares, guia, 10, 11
 Turuguet i Vinyas, Andreu, 278
 Turull, P. Xavier, 186

 Urgell, comte, 221, 224, 228
 Urgell, Modest, 29

 Valdés, Antoni, 167
 Valck, G., 140, 174
 Vallejo, Miquel, 177
 Vallés, Lluïsa, 186
 Valllobera, Josep M.^a, 177
 Vallmitjana i Garrido, August, 306
 Valls, Lluís, 186
 Valls, Manuel, 150, 174
 Vallseca, Gabriel, 63
 Vasseur, G., 162, 164, 171, 174
 Vaugondy, Robert de, 140 174
 Vesconte, Pietro, 53, 54
 Vespuccio, Americo, 63, 66, 67
 Vézian, Alexandre, 164, 174
 Vidal, Francisco, 148, 174
 Vidal, R., 160, 174
 Vidal, Lluís M., 168, 174, 181, 227
 Vidal i Riba, Eduard, 23, 32, 36, 49, 157, 160, 174, 183, 186, 304
 Vidal i Valenciano, Enric, 186
 Vila i Abadal, Lluís, 278, 306
 Viladestes, Macià, 62, 63
 Vilalta i Lloret, Josep, 177
 Vilaplana i Pagés, Manuel, 177
 Vilás, J., 174
 Vilaseca, Enric, 180, 181, 186, 206, 208, 304, 307
 Vilaseca i Bas, Pere, 278
 Vilaseca i Segales, Manuel, 177
 Villanueva, Jaume, 62
 Villanueva de Valdeuza, Marquès, 72
 Vindel, Augusta, 139
 Vintró, J., 160, 174
 Vintró, Vda. Juli, 49, 138, 140, 149, 152-155, 165, 166, 168
 Vrints, Joan Bta., 73, 140, 174

 Waldseemüller, Martí, 67
 Wallon, E., 150, 174
 Wolfegg, Waldburg, 67

 Xicart, Joan, 306
 Xicart, Joaquim, 306.

 Zabala, Josep F., 182
 Zerkowitz, Adolf, 46, 207

INDEX TOPOGRAFIC *

- Acoyapa, r., 66
 Acumuer, vall, 243
 Africa, 304
 Ager, 225, 226; clotada, 117, 118, 123
 Agualimpia, r., 246-250; 252, 259, 260, 262, 263, 276
 Aguas Pasas, cascata, 301
 Aiguafreda, 108, 109, 180
 Aigualluts, 120
 Aiguamoix, 294, làm., LXIV
 Aigües-Bones, p., 264
 Aigües-Calentes, p., 253, 262
 Aigües Tortes, cascata, 294, làm., LXIV
 Aix-les-Thermes, 30, 32, 189, 235
 Ajocuapa, r., 66
 Albesa, 230-233; làm., XLIV
 Albons, p., 28
 Alcanar, 86
 Alcocebre, 165
 Alexandria, 52
 Alfacs, port, 86
 Alfara, 116
 Alfarràs, 118, 214, 218; làm., XXXIX
 Algàs, c., 275; làm., LI
 Algeciras, 167
 Algerri, p., 218, 219; làm., XL
 Alguaire, p., 215, 217, 218; làm., XLI
 Almenar, p., 217, 218; esglèsia, làm., XLIV
 Alp, p., 190
 Amposta, 85, 88
 Amsterdam, 135
 Anayet, c., 244, 261
 Audani, terme, 218
 Andorra, 99, 119, 120, 123, 149, 164, 283, 284, 288, 291
 Aneto, c., 5, 300, 303
 Aneu, port, 248, 253, 262
 Angelats, torrent, 192
 Anofa, r., 112, 117
 Añisclo, muralla d', 243
 Ara, r., 271, 274
 Arabell, r., 283
 Aragó, 121, 142; canal, 99; r., 244
 Aragüés, cercle, 264
 Aramprunyà, 307
 Aran, v., 15, 119, 120, 123, 137, 158, 187, 188, 264, 271, 281, 282, 289, 291, 293-295, 297, 298, 302, 306; làm., LX
 Aratillon, c., 245
 Arenys de l'Empordà, 105
 Arenys de Mar, 201
 Ares, Santuari de la Mare de Deu de les, 292, 293
 Argentona, 46
 Aristot, 113
 Arouge, Val d', 144
 Arremoulit, coll, 264
 Arrens, p., 253
 Arriel, c., 241, 245, 262-264, 276; làm., XLIX, LIV; estanys, 249, 263, 264, làm., XLIX
 Artesa de Segre, 285, 286
 Artes, v., 7, 296, làm., LXVII
 Artiga, Mall de l', 299, làm., LXVIII
 Artiga de Lin, pla de l', làm., LXVIII, ribera, 298, 300, làm., LXVII
 Artigua, r., 66
 Artouste, estany, 264
 Arualas, b., 251, 276; c., 275, làm., LI
 Astós, ribera, 301
 Atenes, 52
 Aufacada, estany, 86
 Aure, v., 150
 Avellaners, c., 7, 9, 10; coll, 7, 8, 11, 13
 Avinyó, 214
 Ax-les-Thèrmes, 144
 Aydi, p., 286
 Azores, illes, 182
 Bachimaña, c., 246; estany, 266, 270, 272; Hacs, làm. LIII; pla, 251; r., 251, 268, 269, 275
 Badalona, 22
 Badete, c., 265
 Baells, La, 113
 Bagà, 193, 238, 282
 Bages, pla de, 110, 111, 123
 Bagnères de Luchon, 143
 Bagnuls-sur-Mer, 145
 Bagur, p., 28
 Baiasca, r., 286
 Bajergue, p., 295, 296
 Balada, 86
 Baladrias, serra, 247, 259
 Balaguer, 115, 118, 152, 218, 223, 231; altar, làm. XLVI; imatge, làm. XLV
 Balaïtous, c., 5, 242, 263, 264, 277; carena, 249; m., 245, 265; làm. XLIX, LII
 Balanyà, 108
 Baldairan, punta, 244, 252, 273, 275
 Balira, r., 113, 120, 283

* Les abreviatures usades en aquest índex són: p. poble, ciutat, vila o caseriu; r. riu, riera, torrent; v. vila; c. comarca; m. muntanya o cim; s. serra.

- Balsaruala, b., 248; serra, 244
 Barbará, conca, 114, 118, 123
 Barbastre, 301
 Barcelona, 17, 65, 137, 143, 153, 157, 198;
 pla, 109, 110, 112, 123, 148, 182; port., 166;
 prov., 81, 98, 99, 101, 140, 143, 146, 147, 161,
 163, 164, 169
 Baricauba, bosc, 297, 298
 Barlonger, 119
 Baron, b., 252
 Baseta, coll, 284
 Basiero, c., 290, 293; lám. LX
 Bassieros, m., 15
 Bastareny, r., 282
 Bastiments, c., 195, 305
 Bataller, pla, 298
 Batans, aresta, 245, 271; bretxa, 271; care-
 na, 269; cercle, 271; collada, 251, 270, 271;
 lám. XLIX; serra, 270
 Bayonne, 155
 Beguda, 46
 Belcaire, castell, 29; p., 28
 Bellpuig de les Avellanes, 18, 224, 225
 Bellver, 118, 282, 283
 Benabé, 118
 Benasque, vegi's Venasc
 Benavent, 234
 Benifallet, 116
 Beret, pla, 118-120, 295, lám., LXV
 Berga, 99, 164, 193, 238
 Bergadá, 111, 112, 123, 158, 183, 283
 Bernatuero, 274
 Bernera, cercle, 264
 Besalú, comtat, 106
 Beseite, 116
 Besós, r., 108, 109, 150
 Betrén, p., 296
 Bianya, v., 182
 Bielsa, v., 121, 122, 158, 241; p., 259
 Biescas, p., 249, 253, 257, 258; ribera, 243
 Biberri, c., lám. I-VI; estany, 9-11, 13, 16;
 lám. II, VI; v., 8, 11, 13-15
 Biberri meridional, 7, 8, 11, 15
 Biberri septentrional, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 16,
 305
 Blanca, roca, lám. LX
 Blanes, 69, 106
 Bocitero, b., 250
 Bolática, r., 245, 252, 258, 266, 273
 Boltaña, 121
 Bonaigua, c., 290, 291, 293; lám. LX; port.,
 119, 292, 293, 297, lám., LXIII; r., 291, 293
 Boumort, serra, 118
 Bramatuero, cercle lacustre, 266; collada,
 271; estanys, 270; llacs, 245, 251; llacs,
 lám. LIII
 Bravana, cresta, 263, 264
 Brazato, b., 251, 274; carena, 244, 267; cim,
 241; coll, 253, 275; estany, 266, 274, 275;
 llac, lám. LI
 Broto, vall, 158, 241, 242, 243, 245, 253,
 270-272, 274, 275
 Bruch, 112
 Bruguera, v., 193
 Brugués, ermita, 307
 Búbal, cingles, 248, 258; p., 254, 258; penyes
 de, 243
 Bucuesa, c. i cercle, 243; punta, 244
 Buda, 86
 Buega, 244
 Bugia, 52
 Bujalaroz, 18
 Bujaruelo, hospital, 272, 274, 275
 Burdeus, 190
 Busa, c., 113
 Cabaliros, c., 266
 Cabanas, v., 290-293
 Cabicheriza, c., 243
 Cabierto, carena, 243
 Cabra, serres, 114
 Cabreta, pont, 193
 Cáceres, 307
 Cadaquès, 105
 Cadí, serra, 113, 283, 284
 Caixans, p., 190
 Calaf, 117, 151, 153, 164
 Caldarés, r., 245, 247, 248, 251, 252, 253, 266,
 267, 268, 272, 274, 275
 Caldes, port, 15; v., 11
 Caldes de Bohí, v., 6, 8
 Caldes de Malavella, 106, 107
 Camarasa, 117, 226; castell, lám. XLV; es-
 glesia, lám. XLIII, XLIV; v., 227
 Campbell, 171
 Campdevàno, p., 32, 190, 191, 193, 236
 Campelles, 195; s., 117
 Campfranc, p., 30, 32, 253; v., 243, 244, 253,
 259
 Campins, 181
 Campirme, s., 289
 Camporro-Plano, estany, 249, 265
 Camprodon, 23, 107, 123, 158, 183
 Canal, foradada, 191
 Canal-Roya, c., 244; port, 244, 253, 261
 Canàries, illes, 54
 Candasnos, 18
 Canejan, estret, 120
 Canigó, m., 29; regió, 183
 Capcir, 122, 123
 Cap d'Aran, 278
 Capdella, 176, 284, 290; v., 119
 Capellades, 112, 181, 198
 Carbonera, serra, 227
 Carburo, foradada, 191
 Carca, r., 66
 Cardedeu, 45, 205
 Cardó, serra, 115, 116
 Cardona, 111
 Cardoner, r., 110, 123

- Caro, 116
 Casarill, p., 296
 Castellania, 116, 123
 Castellar d'En Huch, 113
 Castellar de la Muntanya, v., 182
 Castellciutat, 283
 Castellbó, 283, 284
 Castelló, província, 85
 Castelló d'Empúries, 27
 Castelló de Farfanya, 218, 219, 220, 224;
 p., lám., XL-XLII
 Castellolí, 181
 Castellvell, 114
 Castilla, 142
 Castillonroy, terme, 218
 Catalunya, 138, 142, 143
 Catierras, c., 273; coll, 253; estany, 252,
 273; p., 244; r., 245
 Catllar, serra, 195
 Cauterets, p., 256, 266, 272
 Cavallers, estany, 9
 Cerbilloner, ribera, 271, 275
 Cerdanya, 113, 123, 139, 140, 150, 159
 Cerdanya, 62
 Céret, 143, 145
 Certescans, 288
 Cervera, 17, 99, 137, 195-199
 Cija, serra, 283
 Cilindre, c., 5, 176
 Cinca, r., 120-123, 274
 Ciurana, 105, 115
 Cochetalda, carena, 246, 267, 275
 Colivilla, b., 248
 Colomes, cercle lacustre, 15, 158, 271; es-
 tany, 120, 294; m., 175
 Coll de Nargó, 113, 114
 Collegats, pas, 118
 Collsacabra, 107, 108
 Collsuspina, 108
 Coma Armada, 195
 Coma de Vacca, 194
 Comavert, serres, 114
 Comiols, serra, 118
 Comoapa, r., 66
 Comoloforno, c., 6, 8, 10, 11, 15; estany, 10;
 glacier, 9; m., 9
 Comolos, lám. III
 Comolos-Torres, pic, 8, 9
 Comtesa, Tuc de la, 7
 Conflent, 122, 159, 183
 Congost, 106, 108, 109, 123
 Corbera, 179
 Corbins, terme, 231
 Còrcega, 65
 Corchasquina, c., 243, 244; collada, 274
 Coronas, estany, 303
 Cristall, c., 245
 Cubells, p., 118, 232
 Cubere, pont, 301
 Cuzco, ciutat, 51
 Chabarrús, c., 265
 Cheminis, estany, 8
 Chetro, portell de, 243
 Chiminel, c., 276
 Chontales, província, 66
 Darnius, 105; comte, 137
 Desjuans, estany, 251, 275; c., 269, 270; pic,
 245
 Ebre, r., 86, 114-118, 123, 142, 143, 168
 El Run, 301
 Empordà, 105, 123
 Empúries, 29, 105
 Encantats, agulles, 175; c., 286, 287, 290,
 305, lám., LVIII, LX; m., 10
 Encanyissada, estany, 86
 Enfer, c., 278
 Escadars, p., 190
 Escalar, congost, 251, 252, 267, 269; gorja,
 247, 258, 272, 275
 Escalarre, p., 289
 Escaliella, b., 287, 288
 Escaló, p., 286, 288
 Escrita, r., 175, 286
 Escueix, cingles, 246, 248
 Escuelles, cingles, 273
 Escunyau, p., 296
 Esparraguera, 46, 197
 Espelunguera, b., 248
 Espot, 175; 286, 288, 290; v., 119
 Essera, r., 120, 122, 123, 300, 301
 Estachoz, planell, 262
 Estangento, 176
 Estany, Tuc de l', 7
 Estanys, pla, 120, 300
 Estaron, p., 286
 Estartit, 105; p., 26
 Estats, pica d', 15, 119, 288, 291
 Esterri d'Aneo, 282, 288, 289, 292; lám. LXI
 Estibiecha, aplebats, 276
 Estómag, fuente del, 269, 274
 Estremera, c., 246
 Europa, Picos de, 182
 Ezcarra, c., 245, 248, 259
 Ezcarrilla, congost, 259; gorja, 248; p., 247,
 254, 258, 259; pont, 258; port, 253, 266
 Fabo, b., 250; bosc, 262.
 Faixa, carena, 272
 Faixa-Lata, cingles, 243, 258; m., 248
 Faixa de Marcadau, 245, 246, 249, 262, 265,
 271
 Faixan, Tuc de, 120
 Fajon Cerrado, 275
 Falgosa, pistes, 33
 Falset, 98
 Farfanya, r.; 219, 223, 231
 Figaró, 180
 Figols, 307.

- Figueras, 198; castell, 105
 Finestrelles, 113
 Finestres, serra, 107
 Flamisell, r., 118, 176
 Flandes, 65
 Florència, 72
 Fluvià, badia del, 29; r., 105, 106
 Fogàs de Tordera, 20, 21, 205
 Foix, 143; comtat, 190; r., 160, 161, 183, 190
 Fonguero, c., làm. LX
 Font, Clot de la, 271
 Foràtula, c., 245, 275
 Forés, serra, 117
 Formigal, port, 246, 253, 262
 Fornells, 106
 Forqueta de Piedrafita, 250, 276
 Fraga, 18, 121
 Fraile, cascada, 251
 Francolí, r., 114, 117
 Fraucata, muralla, 243
 Freser, 107, 190-192, 194, 236
 Fuente Lacuerta, 245, 267

 Gabarres, serra, 106
 Gabarresa, r., 111
 Gabàs, p., 253, 261, 262
 Gabatxos, borda, 295
 Galera, 86
 Galicia, 65
 Gállego, r., 121, 243, 244, 247-250, 252, 254,
 257, 259, 261, 262, 266, 274; làm. L
 Gandesa, 98, 116, 123.
 Garmo Carnicero, 263; c., 246, m., 250
 Garmo de Frondella, 245, 263, 264
 Garmo Negro, 246, 247, 250, 275
 Garmo de Puyareol, 246, 262
 Garmo Respumoso, 249; c., 245
 Garmo de Saldiecho, 250; carena, 249
 Garmo de Troya, 244
 Garona, 120; r., 7, 297, 298
 Garona de Ruda, r., 294
 Garós, p., 206
 Garraf, 21, costes, 112, 123
 Garrigues, 116, 123
 Gatera, muralla de, 243
 Gaube, estany, 271
 Gausac, p., 296, 297
 Gavarnie, 143; cercle, 243; port, 274
 Gave de la Brouseta, 262
 Gayà, r., 114, 117
 Geles, b., 298
 Gènova, 52, 72
 Gerbé, estany, 292, làm., LXII, LXIII; v.,
 292, 293
 Gerbes, 52
 Gerp, p., 224, 226
 Gibraltar, 167
 Girona, 21, 46, 51, 99, 106, 137, 145, 147, 153,
 157, 181; prov., 98, 143, 146, 147, 149
 Gironella, 111

 Gironés, 106, 107
 Gisclareny, 113
 Gistain, v., 158, 241
 Godall, 86
 Goday, serra, 88
 Gola, pla de la, 266
 Goliz, rasos, 243
 Gombreny, 107
 Gòsol, 282
 Granollers, 45, 99, 201
 Grats, collada, 193
 Graus, p., 298, 301
 Gravi, b., 192
 Grenyana, ermita de N.ª S.ª, 214
 Guadalajara, 157.
 Güell de Garona, 295
 Güell del Jueu, 120
 Güellicrestata, port, 7
 Guilleries, 99, 106, 108, 109, 123, 148, 149
 Guingueta, 288
 Gurb, 108, 118

 Helespont, 52
 Hospitalet, 116
 Hostalrich, 21, 106, 107, 205
 Hoz, penyes d', 243, 254, 258; estany 252;
 serra, 248

 Ibars de Noguerra, p., 219
 Ibonciecho, carena, 246
 Igualada, 17, 99, 112, 118, 155, 181, 199
 Infern, c., 242, 246, 276, làm. LI-LIII; clots
 de l', 300, làm., LXIX; collada, 251; m.,
 250, 261, 267, 269, 271, 275, 277
 Ip, cercle d', 243
 Izas, port, 244, 253, 261

 Jaca, 253, 257, 260
 Jafra, 112
 Jueu, r., 298, 300

 Labasa, barranc, 245, 251, 269
 La Bisbal, 100
 La Corba, foradada, 191
 La Escala, 29
 La Frondella, 249, 265
 La Garrotja, 106-108, 123, 159, 183
 La Llacuna, 161
 La Maresma, 109, 110, 123.
 La Molina, 30, 31, 190
 La Muga, 106
 Lana-Cantal, cercle, 246, 249, 262; estany,
 249, 264; plana, 249
 Lana-Mayor, b., 249; c., 243
 Lanós, estany, 113
 Lanuza, p., 244, 254, 259; quiñó, 261; sola-
 no, 248
 Lapazuso, c., 241, 244, 261
 La Pobla de Lillet, 193
 La Renclusa, 23, 210, 239, 279
 La Roca, castell, 45

- Lartosa, finca, 258
 Laruns, p., 253, 262
 La Sagarra, 114, 116, 117, 123, 175
 La Selva, 106-109
 Laun, borda, 295
 Lavelanet, 143
 La Verruga, serres, 194
 Lebriquito, cercle, 9
 Lequetre, punta, 8, 9
 Les Bordes, p., 297, 298, 301
 Les Borges, 99
 Les Ferreries, 178
 Liena-Cantal, 265
 Linàs, p., 253, 274
 Luchon, 8, 9
 Luz, 145
- Llaveria, serra, 115, 116
 Llavorsí, 282, 285, 286
 Llana, serra, 115, 117
 Llerca, v., 106, 159, 183
 Lleyda, ciutat, 18, 19, 137, 153, 157, 213, 214, 218, 223, 233-235; plana, 215; província, 98, 99, 143, 145, 146, 155
 Llinàs, 180
 Liobregat, Fonts del, 170; pla, 179; r., 108, 110-113, 117, 160, 165, 168, 363
 Liobregós, r., 123
 Llonc, pic, 5
 Llorens, p., 226
 Lloret, 106
 Llusanès, 108, 111, 123
- Macià, serres, 115
 Madrid, 72
 Magaroles, r., 46
 Mahon, 197
 Malandrau, 195
 Maleïdes, m., 6, 12, 115, 119, 120, 293, 295, 300, làm., LXV
 Malgrat, 178, 205
 Malo, r., 9, 10
 Mallorca, 52, 142, 179, 306
 Manresa, 99, 137, 151, 153, 180, 193, 238
 Mar, estany, 7, 10, 13, 15, 176; làm. IV, LX
 Marboré, c., 5
 Marcadau, carena, 251; p., 270; port, 245, 253, 265, 266, 269, 270, 272
 Mardàs, r., 191, 193, 236
 Marsella, 302
 Marrakech, 304
 Martinet, estret, 113
 Martorell, 17
 Masdenverge, 86
 Massanet de la Selva, 106
 Mata de València, bosc, 291
 Mataró, 99, 137, 153, 180, 198, 304, 307.
 Matet, bosc, 299
 Mayales, r., 66
 Medes, illes, 29
- Mediterrani, 109, 112
 Menarguens, terme, 231
 Menorca, 142
 Mequinenza, 153
 Merli, ermita, 216
 Mesina, 62, 72
 Mico, r., 66
 Midí d'Ossau, c., 261, 262, 277
 Moianès, 108, 110, 123
 Moixaró, s., 282, 283
 Molins de Rey, 168, 198
 Mollet, 180
 Monsegro, 167
 Mongat, 22
 Monné, c., 266
 Mont-Louis, 145
 Mont Perdut, c., 5, 120-122, 150, 176, 271, 273, 305
 Mont Roig, 289, 291
 Mont Rouch, 143
 Montanartró, p., 285
 Montanya Barrada, 245, 249
 Montanyó, làm. LIX
 Montarto, Punta Senyalada del, 7, 13, 15
 Montarto, s., 10
 Montarto, d'Aran, 9, 15, 120, 305, làm. I, III
 Montarto de Caldes, m., 5, 6, 8, 9, 15
 Montbell, 220
 Montblanch, 114
 Montcada, 110
 Montcalm, c., 5
 Montclús, serra, 119
 Montferrat, c., 271
 Montgarri, p., 118, 120, 295, 296
 Montgrí, castell, 28, 29, 30
 Montgrony, 169, 193, 195
 Montmell, regió del, 45, 177
 Montnegre, 109
 Montroig, s., 114, 148, 227, làm. XLIII
 Monts de Sau, 108
 Montsant, 115
 Montsec, s., 117-119, 148, 219
 Montseny, m., 21, 28, 38, 106, 108, 115, 141, 157, 161, 209, 281; p., 19, 20
 Montserrat, 28, 45, 115, 151, 157, 170, 180, 182, 183, 210; làm. XXXII
 Montsià, m., 86, 88, 116
 Montvaliere, 119
 Monzon, 121
 Morella, c., 21
 Moros, punta, 245
 Moscaroles, 20
 Muga, r., 105
 Mulleres, c., 305
 Muntagut, 107
- Navarra, 140, 142
 Neopatria, 52
 Neuviell, c., 5
 Nicaragua, llac, 66

- Noucreus, 195
 Noufontanas, conca, 250, 276
 Noguera Pallaresa, ferrocarril, 214; r., 30, 32, 118, 119, 176, 227, 284-286, 288, 289, 295
 Noguera Ribagorçana, r., 6, 8, 118, 218, 231, 233; làm. XXXIX
 Noguera de Tort, r., 6
 Núria, 195; r., 170; santuari, 194; v., 182

 Ódena, 118, 181
 Oliana, 111, 114
 Olivella, 112
 Olot, 157, 183
 Or, r., 56
 Ordicuso, c., 246, 275
 Ordisso, c., 244
 Organyà, 117
 Oropesa, cap., 166
 Os, font, làm. XLI; p., 220; r., 223
 Osca, 218, 257; provincia, 118, 120, 300
 Osseja, 236
 Ossera, 18
 Otal, carena, 243, ribera, 274
 Oulete, coll, 271
 Oyale, r., 66

 Pacino, cingle, 248; punta, 244
 Padern, c., 170
 Padró dels Quatres-Batlle, 113
 Paitrossos, 86
 Pala d'Erexe, 287, 288; làm. LIX
 Palafolls, castell, 178
 Palassou, 119
 Palausavardera, 105
 Palautordera, 304
 Pals, p., 28
 Pallaresa, 118
 Pallars, 118, 119, 123, 285, 293
 Pallàs, carena, 249; punta, 245
 Pallejà, 168
 Palters, pont, 287
 Panticosa, Balneari, 251, 253, 254, 266-269; 274, 275, làm., LI; estany, 251; p., 245, 252-254, 258, 266, 272; r., 247, 248, 251, 266
 Papiol, 168
 París, 72, 135, 190
 Partacua, m., 243, 248, 249, 259, 261, 266, 269, 277; quifó, 254
 Paso del Oso, gorja, 250
 Passet, punta de Celestin, 8
 Paterneille, cresta, 245, 269, 270
 Pauls, 116
 Pedret, 105
 Pedraforca, 113, 283
 Pedrosa, coma, 119
 Peguera, c.; 176, 290, 305, làm. LX; rasos de, 113, 306; r., 287
 Peira de St. Martí, port, 245, 249, 253, 265
 Peiralú, port, 261
 Pendís, coll, 283

 Penedès, 109, 110, 112, 114, 123, 160, 181
 Penyalba, 18
 Peña-Blanca, 244, 245-247, 267
 Peña-Collarada, 243
 Peña-Foratata, 247, 261, 262
 Peña-Telera, c., 242, 243
 Peratallada, p., 28
 Perdiguero, c., 5, 119, 294, 300, 305
 Perelló, 116
 Perpignan, 145, 164; castell, 26
 Pesico, estany, 251, 270, 272
 Picada, port, 120, 298, 300, làm., LXIX
 Picamoixons, 114
 Picholón, salt, 251
 Piedrafita, barranc, 264, bretxa, 264; c., 246, 271; carena, 272; cercle, 246, 249, 262, 264, làm. XLIX, LIV; collada, 270; forqueta, 246; estany, 265; p., 254; r., 250, 263, 264
 Pineta, muralla, 243; v., 121
 Piniecho, b., 252
 Pino, cascada, 269
 Pinyana, p., 219
 Pipós, c., 246; m., 250, 262
 Pique Longue, 271
 Pireneu, 175, 176, 185
 Pisa, 53
 Plan del Campamento, 301
 Plano-Cheto, 263; cascada, 249; saltant, 264
 Planoles, 190
 Plataube, 274
 Pobla de Claramunt, 46, 181
 Pobla de Lillet, 307
 Pobla de Segur, 291
 Polituara, capella, 241, 257, veïnat, 248
 Pondellos, b., 250, 275; c., 242, 246, 247, 251, 275; cercle, 250; m., 261, 262, 267
 Pons, 118
 Pont de Rei, 120
 Port del Comte, s., 283, 284
 Port vell, bretxa, 245
 Portalet, c., 246
 Portarró d'Espot, 287
 Porté, p., 190
 Portell d'Andorra, 113
 Portella, 233; església, làm. XLI
 Portet, b., 248
 Posets, c., 5, 305
 Prades, 143, 145; comtat, 123; s., 21, 114, 115
 Prat, 180
 Premià, 178, 205
 Priorat, 114-116, 123
 Puig d'Alp, s., 283
 Puig Llançada, 113
 Puig d'Orri, 285
 Puigcavaller, 116
 Puigcerdà, 31, 32, 137, 190, 192, 236, 283, làm. XXXIII
 Puigmal, 113, 195, 284, 305

- Puigmorens, 113; foradada, 30; p., 190
 Puigsacalm, 108
 Puértolas, v., 158, 241
 Pueyo, p., 252, 254-256; plana, 248, 258, 259
 Pumero, canal, 300, làm., LXIX; coma, 299
 Punta Senyalada del Montarto, vegi's
 Montarto
 Punes de Mar, 290
 Puys, c., 293
 Payuelo, 262
- Queralps, 194
 Querol, r., 190
 Quijada de Pondellos, 277
- Rabat, 304
 Rama, r., 66
 Rambla de Soba, b., 250
 Rasquera, 116
 Ratera, cascata, 175; port, 119
 Ratillo, c., 245, 265, 269
 Reims, 62
 Remoulains, estany, 265
 Respumoso, estany, 249, 263-265, làm. LIV
 Reus, 98
 Ribagorça, comtat, 150, 183; r., 119, 123
 Ribes, 30, 32, 35, 46, 107, 191, 194, 235, 237,
 238, 281; r., 160; v., 123, 159, 164, 189, 192,
 195, 304, làm. XVI, XXIV-XXXVII
 Rigal, b., 248
 Rigart, r., 31, 190, 194
 Rincon del Verde, 243, 252, 273
 Rinconada, c., 244
 Ripoll, 30-32, 189, 191, 193, 208, 235-237, làm.
 XXXIII
 Ripollès, 107, 123, 159, 183
 Riudellots, 106
 Rius, carena, 250, 262; coll, 246; estanys,
 làm. IV; regió lacustre, 7, 11, 271
 Roca Blanca, c., 289, 291
 Rocabrana, 107
 Rocacorba, m., 106, 107
 Rocamala, 110
 Roca Maura, 29
 Rodós, puig, 108
 Rcís, estany, 8
 Roma, 62, 72
 Roses, 105, 151, 156
 Rosselló, 122, 123, 139, 140, 150, 215, 234;
 terme, 218
 Rubí, p., 21
 Ruda, r., 293
- Sabadell, 37, 99, 110, 180, 201
 Sabiñanigo, p., 253
 Sabocos, estany, 252; penyes, 243
 Saburedo, agulles, 15, 293; cercle, 264; re-
 gió, 293
 Sagadell, r., 194
 Saillagouse, 144
- Saint Dié, 67
 Saint Gaudens, 143
 Saint Paul, 145
 Salardú, 294, 295, 296
 Salars, 297
 Salat, r., 123
 Saldiecho, estany, 249
 Saliente, mont, làm. LX
 Saloria, c., 284
 Salorie, c., 119
 Salou, cap de, 21, 114
 Salto del Diablo, b., 248, 259
 Sallent, p., 247, 250, 253-255, 259-264, 276;
 làm. L; església, làm. XLVIII; port, 248,
 253, 257; quifó, 257, 259, 261
 Sallient, saltant, 262
 Sandaniés, p., 254
 Sant Antoni, ermita, 250
 Sant Boi, 180
 Sant Carles de la Ràpita, 85, 86
 Sant Cugat del Vallès, 199; monestir, 176
 Sant Dimes, ermita, 45
 Sant Feliu del Llobregat, 99, 198
 Sant Hou, avenc, 169
 Sant Joan de les Abadesses, 39
 Sant Joan les Fonts, 47, 308
 Sant Joan de l'Erm, 113, 119, 282, 285, làm.
 LVI, LVII
 Sant Joan de Vilasar, 182
 Sant Julià de Vilatorrada, 148, 306
 Sant Llorenç del Munt, 110
 Sant Marçal, Font, 19
 Sant Martí d'Empúries, 302
 Sant Martí Sarroca, 227
 Sant Martí de Sesgleyoles, 153
 Sant Maurici, estany, 175, 286, 287; làmina
 LVII, LVIII
 Sant Miquel de Fluvià, 105
 Sant Miquel de la Cava, 86
 Sant Nicolau, v., 287
 Sant Pau, 107
 Sant Pere del Burgal, 286
 Sant Quintí de Mediona, 112
 Sant Ruf, monestir, 235
 Sant Vicens dels Horts, 168
 Santa Agnès de Malanyanes, 45
 Santa Bàrbara, 86
 Santa Coloma, 107
 Santa Coloma de Queralt, 114, 117; 175
 Santa Creu, p., 284; làm. LV
 Santa Cristina, 304
 Santa Elena, engorjat, 249; estret, 243;
 fort, 257; santuari, 258
 Santa Magdalena, r., 284, 285
 Santa Maria d'Aneo, 289
 Santa Maria de Palautordera, 20
 Santander, 182
 Saqués, b., 249; p., 254, 258; serra, 248
 Saragossa, 17, 18, 259
 Sarra, pla de la, 262

- Sarrato, c., 270, 275; carena, 267
 Sarriós, punta, 246
 Sayetas de la Corona, 272
 Segre, r., 113, 117, 119, 189, 183, 190, 214, 227, 228, 230, 231, 283, 284, lám. XLIII
 Segrià, r., 177, 213, 215, 219
 Senyora, estany, 291
 Seu d'Urgell, 51, 113, 282-285
 Sicília, 62
 Sió, r., 117, 123
 Sisa, ermita de la, 178
 Sitges, 101
 Soba, carena, 250, 292, 276
 Sobrarbe, 167
 Sobrepuerto, m., 244
 Socotor, casa de, 244, 248, 254, 261
 Solandeta, bosc, 262
 Solano d'Escarrilla, 259
 Soldivila, plaça, 217
 Solsona, 111; bisbat, 148; comarca, 123
 Somontano, 167
 Son, m., lám. LXI; p., 289-291
 Soques, c., 246, 247, 250
 Sort, 282, 291
 Soses, 218
 Sospodos, fageda, 299, lám., LXVII
 Sots-feréstecs, 109
 Suaso, ribera, 274
 Subenulls, c., 290, lám. LX; v., 287
 Súria, 110
 Surroca, 107

 Tablato, c., 245, 275; carena, 244
 Taga, m., 170, 193, 195, lám. XXXI
 Talarn, 137
 Tallat, s., 115, 117
 Talló, p., 283, lám. LV
 Tamarite de Litera, 118
 Tancada, estany, 86
 Tànger, 304
 Tarragona, 58, 70, 98-100, 137, 181; camp, 114, 116, 123, 154; port, 166; província, 82, 85, 98, 101, 143, 146
 Tarrasa, 182
 Tàrrega, 226, 228, 282
 Tartareu, terme, 223, 224
 Tebarral, estany, 277; llac., lám. LII
 Tech, r., 170
 Tempestats, cresta, 20
 Tena, mapa de la vall, lám. XLVII
 Tena, v., 241-249, 251-254, 257-259, 261, 265, 266, 271-275, 278
 Tendenera, c., 274; carena, 243, 252; cercle, 272; muralla, 248, 259, 266, 277; port, 244, 253, 272, 273, 274
 Ter, r., 25, 105-108, 111, 113, 191
 Terpenaguatapa, r., 66
 Terradets, pas, 118
 Terrassa, 99, 110, 164
 Terrisaire, coll, 286

 Teruel, 157
 Tesso de Son, c., 289, 291, lám. LX, LXI
 Tiana, 179
 Tibidabo, 181; m., 176
 Tivissa, 116
 Toçal de les Forques, 220
 Tolosa, 190
 Tordera, 21, 107; r., 19, 141, 160
 Torelló, 108
 Torla, 121; p., 253, 274
 Tornalizas, b., 250
 Toro, coll, 299, lám., LXVIII
 Torrefarrera, p., 215, 218; lám. XXXIX
 Torrelles de Foix, 112
 Torreneules, 178; m., 194
 Torres, coll, 9
 Torresserona, 234; calvari, lám. XLVI
 Torroella de Montgri, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 154, lám. VII-XV; comte de, 27
 Tortosa, 86, 88, 98, 100, 115, 116, 123, 137, 148, 152; partit judicial, 85
 Tosa, 190
 Toses, collada, 113; p., 31., lám. XVI; serra, 195
 Tossa de Montbuy, 181
 Tosses, 30
 Tramacastilla, p., 244, 254; serra, 248
 Traviesas, m., 246
 Tredós, 278, 294, 296, lám., LXVI
 Tremp, 22; conca, 117, 118, 123, 148
 Trescazes, bretxa, 7
 Tres Puy, 291, 293
 Tres-Sorores, 242, 243, 271, 273, 274, 277
 Tuc de la Comtessa, 11, 13, 15
 Tuca Blanca, 299
 Tuca de Mar, 45
 Tuca de Campo, 292, 293
 Turín, 52, 72

 Ull de Ter, 23, 184-186, 195, 210, 281
 Ulldesona, 86
 Urgell, 113, alt., 177; canal., 99, 165, 227; pla., 114, 116-119, 123, 213; comte, 216

 València, 64
 València d'Aneo, 291
 Valsoleta, b., 250
 Valladolid, 51
 Vallbona, 46
 Valldellbach, v., 182
 Vallès, 109, 123, 141, 163; comarca, 111
 Vallespir, 122, 123, 159, 183
 Venasc, p., 11, 298, 301; Hospital, 300, v., 241
 Venècia, 135
 Vendrell, 98, 109, 112, 201
 Verde, pic del, 243
 Vert, s., 284
 Vianya, v., 106
 Vich, 148, 153, 306; bisbat, 148; plana, 108, 109, 110, 118, 123, 181

- Vidrà, 306
Vidreras, 106
Viella, 24, 48, 239, 240, 279, 280, 296, 298, 300,
302; Hospital, 7, 11, 14; port, 15; vall, 187,
188
Viena, 72, 135
Vignemale, m., 5, 265, 271, 274, 277, làm.
XLIX, LIII
Vilacolum, 105
Vilafranca, 100, 137
Vilafranca del Penedès, 98, 99, 307
Vilanova de les Avellanes, 225
Vilanova i Geltrú, 98, 99, 101, 181, 182
Vilanova de Segrià, 233, 234
Vilar, p., 190
Vilarasau, m., 179
Vilasar de Dalt, 178
Vilavert, 118
Villalba, 304
Vinarós, 85, 86
Vió, v., 158, 241
Xemaneia, c., 292
Xixena, monestir, 216
Yenefrito, m., 252, 273
Yésero, vall, 243

TAULA GENERAL

	Pàgines
Escalació al Biciberri Septentrional, per Josep M. ^a Soler Coll	5
Notícies documentals d'antics camins, viatgers i viatges, per A. Duran i Sanpere	16, 195
Relació numèrica dels visitants al Xalet Refugi de La Renclusa	23
Torroella de Montgri, per Jaume Massó i Torrents	25
La Foradada de Toses, per E. V. R.	30
Esports d'hivern a Ribes, per E. R. F.	32
En homenatge a les dones esportistes, per Juan Danés i Venedas	36
Exposició Cartogràfica Catalana	48
Cartografia Catalana, per F. Carreras i Candi	51
Treballs actuals de formació d'un mapa de Catalunya, per Josep de Rivera	75
Condicions estructurals del terreny en la caracterització de les comarques catalanes, pel Dr. M. Faura i Sans	103
Assaig sobre les comarques naturals de Catalunya, ajustades al moment present per César August Torras	124
Catàleg de l'exposició de mapes de Catalunya, pel Dr. M. Faura i Sans, Doctor Jaume Marcet i D. Josep Franch	131
La vall de Ribes i el nou ferrocarril de Ripoll a Ax	195
En Ramon Nonat Comas, per Antoni Careta i Vidal	199
Memòria del Secretari de la Secció de Fotografia, per Joaquim Amigó	205
Notes d'una excursió pel Segrià i alt pla d'Urgell, per Joan Roig i Font	213
El ferrocarril de Ripoll a Ribes	235
En Melcior Rodríguez d'Alcàntara	238
La Vall de Tena, per Juli Soler i Santaló	241
EXPLICACIÓ DE LES LÀMINES DE LA SECCIÓ DE FOTOGRAFIA	
El poble de Montseny	19
Monestir de Montserrat	45
Sepulcre dels comtes de Queralt	175
Estany de Sant Maurici i muntanyes de Colomés	175
Estany de Mar. — Capdella	176
Gelera del Mont Perdut	176
Claustre del monestir de Sant Cugat del Vallès	176
Claustre del monestir de Ripoll	208
Un carrer de Bagà	238
Església de Cap d'Aran. — Tredós	278
Empúries	302
Estany de Coronas	303
Bibliografia	20
Crònica del Centre	20, 45, 177, 208, 278, 303
Noves	22, 47, 183, 209, 305, 308
Estació meteorològica de la Renclusa	239, 279, 315
Estació meteorològica de Viella	24, 48, 187, 188, 211, 212, 240, 280, 310, 311, 312, 313

LÀMINES

Núm.	Pàgines
I. — El Pic de Biciberri, des de Montarto d'Aran. — Cresta superior de Biciberri	8-9
II. — Estany superior de Biciberri. — Cresta del Biciberri meridional	8-9
III. — Panoràmica des del Pic de Biciberri. Montarto d'Aran i els Comolos	8-9
IV. — Panoràmica des del Pic de Biciberri. Estanys de Rius i de Mar.	8-9
V. — Escalant el Pic de Biciberri. — Escalant el Pic de Biciberri	14-15
VI. — Estany de Biciberri i Pic d'aquest nom	14-15
VII. — Plànol de la vila de Torroella de Montgrí.	28-29
VIII. — Galeria en el pati de casa Carles. — Portal de Sta. Caterina, abans de la restauració. — Torre de les Bruixes. — Exterior de l'Església	28-29
IX. — Portal de Sta. Caterina. Vista interior de les defenses. — Interior de l'Església parroquial	28-29
X. — Façana de la casa del comte de Torroella i aspecte del carrer de l'Església. — Pati d'entrada, pou i escala a cal comte de Torroella	28-29
XI. — Pati de la casa del comte de Torroella. — Pati i claustre del convent d'Agustins, acabat en 1689	28-29
XII. — Finestra a casa Camps. — Al carrer de l'Església. — Al carrer de Figueres. — Al carrer Major.	28-29
XIII. — Santuari de Sta. Caterina. Taula de la Mare de Déu de la Llet. — Interior del castell amb vista d'una torre d'angle	28-29
XIV. — Castell de Montgrí. — Interior del castell	28-29
XV. — Castell de Montgrí. Planta de situació	31-33
XVI. — Estació i poble de Toses. — Entrada al túnel per la Vall de Ribes.	32-33
XVII. — En August Herzog, guanyador de la cursa Internacional de resistència. — En Björn Björge, guanyador definitiu del Challenge velocitat. — En Pere Isern, de Ribes, guanyador de la cursa local. — Un salt del guanyador En Ricard Dorph	32-33
XVIII. — La casa de Mas Conill. — Un concursant en la prova de fons.	32-33
XIX. — Imatge de Sant Jordi damunt del mapa general de Catalunya. (Núm. 10 del Catàleg)	188-189
XX. — Description de los Condados de Rosellon y Cerdaña y sus anexos. (Núm. 83 del Catàleg)	188-189
XXI. — Cataloniae principatus et Ruscinonis ac cerretaniae comitatum. (Núm. 20 del Catàleg). — Principatus Cataloniae nec non Comitatum Ruscinonensis et Cerretaniae. (Núm. 25 del Catàleg)	188-189
XXII. — Catalonia. (Núm. 13 del Catàleg). — La Catalogne. (Número 19 del Catàleg).	188-189
XXIII. — Catalonia. (Núm. 24 del Catàleg)	188-189
XXIV. — Etats de la Couronne d'Aragon, ou se trouvent les Reyaumes d'Aragon et de Navarre, la Principauté de Catalogne. (Núm. 22 del Catàleg).	188-189
XXV. — Nueva descripción geographica del Principado de Cataluña. (Número 1 del Catàleg). — Nueva descripción geográfica del Principado de Cataluña. (Núm. 4 del Catàleg)	188-189
XXVI. — Mapa del Principado de Cataluña. (Núm. 6 del Catàleg). — Mapa Geográfico del Principado de Cataluña. (Núm. 5 del Catàleg)	188-189
XXVII. — División provisional de la antigua Cataluña en Cuatro provincias. (Núm. 11 del Catàleg)	188-189

<u>Núm.</u>	<u>Pàgines</u>
XXVIII. — Mapa de Catalunya, dividido en las cuatro provincias. (Núm. 41 del Catàleg). — Mapa de Catalunya, con las nuevas divisiones. (Núm. 33 del Catàleg).	188-189
XXIX. — Mapa del Obispado de Barcelona. (Núm. 65 del Catàleg). — Obispado de Tortosa. (Núm. 66 del Catàleg).	188-189
XXX. — Treballs actuals de formació d'un mapa de Catalunya.	188-189
XXXI. — Taga. (Núm. 216 del Catàleg)	188-189
XXXII. — Montserrat (plànol en relleu)	188-189
XXXIII. — Plànol del ferrocarril de Ripoll a Puigcerdá	190-191
XXXIV. — Vall de Ribes. La via del tren en el tros de l'establiment dels Banys Montagut.	192-193
XXXV. — Vista sud de la vall de Ribes. — Vall de Ribes. Estret de les coves i Banys de Ribes.	192-193
XXXVI. — Vall de Ribes. Pont i saltant de Montagut. — Viaducte sobre el torrent d'Angelats	192-193
XXXVII. — Vall de Ribes. L'estació i vila de Ribes.	192-193
XXXVIII. — En Ramon Nonat Comas	198-199
XXXIX. — Torrefarrera. Detall de la població. — Alfarràs. Pont sobre el Noguera Ribagorçana	220-221
XL. — Algerri. Vista general. — Castelló de Farfanya. Castell i torres de les muralles	220-221
XLI. — Aiguair. La «porta falsa» de l'església parroquial. — Castelló de Farfanya. Font monumental. — Os. Font monumental. — Portella. Església parroquial	220-221
XLII. — Castelló de Farfanya. — Retaule de Sant Andreu en l'església de Santa Maria. — Retaule de l'altar major de l'església de Santa Maria	220-221
XLIII. — Camarasa. Absis de l'església vella. — Riu Segre i serra de Montroig	220-221
XLIV. — Camarasa. Detall de l'interior de l'església vella. — Albesa. Imatge de la Mare de Déu. — Almenar. Església parroquial	220-221
XLV. — Balaguer. Imatge de la Mare de Déu del Miracle. — Camarasa. Torre del castell	220-221
XLVI. — Balaguer. Altar de Nostra Dona de l'Esperança en l'església de Sant Salvador. — Torresserona. Calvari i sitges	220-221
XLVII. — Mapa de la Vall de Tena.	248-249
XLVIII. — Sallent. Interior de l'església.	256-257
XLIX. — Vista del Vignemale des de la collada dels Batans. — Panorama del Balaïtous, estanys d'Arriel i cercle de Piedrafita des del pic d'Arriel.	256-257
L. — Panorama sobre Sallent i la Vall del Gàllego	256-257
LI. — Establiment i Ibon dels Banys de Panticosa. — Llac de Brazato i pics d'Algás, d'Arualas i de l'Infern.	264-265
LII. — I. Vista panoràmica des del Pic de l'Infern	264-265
LIII. — II. Vista panoràmica des del Pic de l'Infern	264-265
LIV. — Estany Respumoso; al fons els pics del cercle de Piedrafita. — Estany Respumoso i muntanyes d'Arriel al fons	264-265
LV. — Talló; poble i església. — Santa Creu; poble	288-289
LVI. — Camí de Sant Joan de l'Herm	288-289
LVII. — Santuari de Sant Joan de l'Herm. — Estany de Sant Maurici	288-289
LVIII. — Pic Oriental dels Encantats. — Estany de St. Maurici i els Encantats.	288-289
LIX. — Pala d'Erexe. — El Montanyó des de sota la Pala d'Erexe	288-289
LX. — Vistes panoràmiques des del Tesso de Son	288-289
LXI. — Esterri d'Aneo i muntanyes de Son. — El Tesso de Son des del coll de Forn de calç	288-289
LXII. — Estany Gerbé	296-297
LXIII. — Port de la Bonaigua. — Els Puys de l'Estany Gerbé	296-297
LXIV. — Ribera de l'Aiguamoix. — Cascada d'Aigües Tortes	296-297

<u>Núm.</u>	<u>Pàgines.</u>
LXV. — Les primeres ensenyances al pla de Beret. — Pla de Beret i les Ma- leïdes al fons.	296-297
LXVI. — Arties. — Tredós	296-297
LXVII. — Faigeda de Sospodos en l'Artiga de Lin	296-297
LXVIII. — Coll de Toro i Mall de l'Artiga. — Pla de l'Artiga	296-297
LXIX. — Canal de Pumero. — Clots de l'Infern i port de la Picada	296-297

LÀMINES DE LA SECCIÓ DE FOTOGRAFIA

Poble de Montseny, clixé d'Enric Llorens.	} pp. 316-317
Monestir de Montserrat, clixé d'Adolf Zerkowitz	
Sepulcre dels comtes de Queralt, clixé d'Enric Llorens.	
Estany de Sant Maurici i muntanyes de Colomé, clixé de Joan Nonell	
Estany de Mar. — Capdella, clixé de Lluís Santasusana.	
Gelera del Mont-Perdut, clixé de J. Soler i Santaló.	
Claustre del Monestir de Sant Cugat del Vallés, clixé de Joaquim Torras.	
Claustre del Monestir de Ripoll, clixé de G. Sala	
Un carrer de Bagà, clixé de Manuel Riera.	
Església de Cap d'Aran. — Tredós, clixé de Joan Nonell	
Empúries. — Porta del recinte romà, clixé de Pere Monistrol	
Estany de Corones, clixé de J. Soler i Santaló	

1878
1879
1880
1881
1882

TABLEAU DE LA DÉMOGRAPHIE GÉNÉRALE

Population totale
Mortalité
Naissances
Migrations
Mariages
Divorcements
Censuses
Recensement
Statistique
Général

de terme de Sant Quintí de Mediona i la del fossar d'Ūr, que constitueix un escaient model de persistència gòtica.

No falten pas vàries creus monumentals amb alta columna, en els tipus més rics amb base i capitell més o menys ben obrats, que presenten son cimbal terminat amb ferro. Algunes vegades la creu metàl·lica del cimbal consta ésser substitució d'una de pedra, caiguda i trocejada, sabent-se que així succeí amb una de l'ermita de Santa Bàrbara de Blanes, amb una d'Agramunt, de Sant Joan d'Horta, Portella, Rocafort de Vallbona, Castelltersol, Caseres de Gandesa, Granyena, Sant Salvador de Guardiola, Rubinat, etc. En altres llocs la part metàl·lica és probable sia la primitiva, com és a Seva, Casserres de Berga, i Andorra la Vella.

Tenen la columna no monolítica sinó de peces vàries de pedra les creus monumentals modernes de Castellgali, Sant Esteve de Vinyoles i Piera. Al Port de la Bonaigua hi una creu de ferro datada en 1840, posada sobre una espècie d'obelisc de pedres en sec. L'obelisc és armat de ferro a Collformic.

§ C. — *Les Creus de fusta*

Constitueixen la forma més senzilla de les creus monumentals. Són cosa de tots temps i és impossible per ço precisar res sobre les mateixes.

Dues soques creuades plantades a terra han significat la Fe d'un poble, així en el lloc on reposen les despulles dels que foren, com al cimbal d'un puig. La poca duració de la matèria de que estan compostes ha fet que s'anessin renovant, quan els elements de la naturalesa les han mutilades o malmeses.

A Marlès una gran creu de fusta presideix el fossar, plantada com tany de redempció, dins de la conca d'una pica baptismal.

Tantes com les creus de fusta són les de ferro, generalment de petita dimensió, plantades en un troç de roure o alzina que surt directament de terra, va sostingut per un munt de rocs (com és de veure a Sant Martí de Marlès) o per una socalada de pedra, poc (Sant Llorenç de Morunys) o ben treballat (Terrassa). D'Alenyà ens ve nota de set creus de ferro i fusta.

Famosa és entre les creus de fusta la de Matagalls en el Montseny. Plantada pel Venerable Antoni M.ª Claret, refeta pel bisbe Morgades i cantada per Mossèn Verdaguer ha sigut visitada per casi

tots els excursionistes catalans i considerada com a senyal de Fe un-
gida en el front de la pàtria. Amb raó s'ha dit d'ella:

«Era en tes mans, era en ton cor fins ara;
déixala avui posar sobre ton front;
apar que Déu, en ella viu encara,
ne fassa explèndit trono
des de Montseny per beneir lo món.»¹

J. GUDIOL I CUNILL

1. Verdaguer: *La Creu de Catalunya*.

ASSAIG D'UN INVENTARI
DE LES CREUS MONUMENTALS DE CATALUNYA

ASSAIG D'UN INVENTARI
DE LES GREUS MONUMENTALS DE CATALUNYA

Museus, Biblioteques i Col·leccions particulars de Catalunya, que es poden visitar *

- Banyoles.** — Col·lecció Alsius (Prehistòria).
- Castelltersol.** — Museu Gallés (Arqueologia comarcal).
- Cervera.** — Museu Municipal (Arqueologia comarcal). — Museu dels PP. Misioners (General). Director P. Frederic Vila. — Arxiu històric cerveri, de D. Faust de Dalmases.
- Empúries.** — Museu de les excavacions.
- Girona.** — Museu Provincial (Arqueologia i Belles Arts). — Museu del Seminari. — Biblioteca Provincial.
- Guissona.** — Col·lecció Camps (Prehistòria comarcal).
- Igualada.** — Museu Viñals.
- L'Escala.** — Museu Municipal.
- Lleida.** — Museu Provincial. Conservador, senyor Arderiu. — Museu Episcopal. — Biblioteca Provincial. — Acadèmia i Biblioteca Mariana.
- Manresa.** — Museu Municipal (Arqueologia comarcal). Conservador D. Josep Sarret. — Museu de Sant Ignasi.
- Martorell.** — Museu Santacana (Arqueologia).
- Mataró.** — Museu Municipal (Arqueologia). — Monetari dels Pares de les Escoles Pies.
- Montserrat.** — Museu Biblic. — Col·lecció del P. Marcet (Botànica i Malacologia).
- Olot.** — Biblioteca pública. — Museu Municipal. Sala Gelabert; Monetari Saderra; Erbari E. Vayreda. Col·lecció Mn. Valls. — Biblioteca popular.
- Reus.** — Biblioteca del Centre de Lectura. — Agrupació Excursionista, amb el Museu de Ciències Naturals i Col·lecció arqueològica i Monetari Martorell.
- Sabadell.** — Museu Municipal (Arqueologia). — Museu dels PP. Escolapis.
- Sant Andreu de Llavaneres.** — Col·lecció Rubio de la Serna (Prehistòria de Cabrera de Mataró i Vélez-Málaga).
- Sant Feliu de Pallerols.** — Col·lecció Bosch (Prehistòria i Paleontologia).
- Sant Martí d'Empúries.** — Museu dels Enginyers de monts.
- Sant Martí de Maldà.** — Col·lecció Capdevila (Prehistòria comarcal). Propietari, Mn. Sanxo Capdevila.
- Sant Sadurní d'Anoia.** — Museu Boet (Paleontologia i Arqueologia). Director, Anton Mir.
- Sarrià.** — Museu dels PP. Jesuïtes. — Museu dels PP. Escolapis. — Museu dels PP. de la Doctrina Cristiana.
- Solsona.** — Museu Episcopal (Arqueologia i Museu de la Sal de Cardona). Conservador, Mn. Serra i Vilaró.
- Sitges.** — Cau Ferrat.
- Tarragona.** — Museu Provincial. — Museu Episcopal. — Biblioteca Provincial. — Biblioteca Popular.
- Tàrraga.** — Col·lecció Clua (Paleontologia comarcal).
- Terrassa.** — Museu Municipal (Arqueologia i Paleontologia).
- Tortosa.** — Museu Municipal (Ilercavònia).
- Tossa.** — Col·lecció d'objectes trobats en les excavacions fetes per D. Ignasi Melé.
- Vilanova i Geltrú.** — Museu-Biblioteca Balaguer. — Museu dels Pares Escolapis.
- Vich.** — Museu Episcopal. Conservador, Mossèn Josep Gudiol. — Col·lecció Sala (Prehistòria). — Museu lapidari.

* Preguem als nostres llegidors, en especial als senyors Delegats, que facin el favor d'enviar a la direcció del BUTLLETÍ les dades que creguin necessàries per a completar o rectificar l'antecedent llista.

FONDES I HOTELS

adscrietes al CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, les quals, mitjançant la presentació del carnet d'identitat, concedeixen als socis una rebaixa sobre els seus preus corrents. En totes elles hi trobarà l'excursionista el nostre Butlletí, on podrà enterar-se de la marxa del CENTRE

- Andorra la Vella : Fonda d'en J. Torra
Artà (Mallorca) : Fonda Randa
Balaguer : Fonda de Espanya
Benasque : Fonda viuda de J. Sayó
Begas : Fonda de Perevell
Caldes de Malavella : Hotel Balneari Soler
Caldes de Montbui : Balneari Rius
Campdevàrol : Fonda d'Espanya
Camprodon : Hotel dels Pireneus
Capellades : Fonda Central
Cardona : Fonda del Comerç
Cervera : Fonda del Jardí
Espluga de Francolí (Poblet) : Hotel Villa Engràcia
Espluga de Francolí : Hotel Francolí
Figueres : Gran Hotel París
Gandesa : Fonda de Pere Mañá
Graus : Hotel Samblancat
Igualada : Fonda de l'Univers
La Garriga : Hotel Blancafort
Lleida : Hotel d'Espanya
Manresa : Hotel de Santo Domingo
Núria : Hotel Restaurant
Olot : Fonda d'Europa
Pobla de Segur : Mundial Hotel
Prats de Lluissanès : Antiga posada Janet
Ribes : Hotel Restaurant Prats
Ribes : Hotel Catalunya
Ripoll : Hotel del Monestir
Ripoll : Hotel Santa Maria de Ripoll
Santa Coloma de Farnès : Hotel i banys termals de Joan Martí
Santa Fe (Montseny) : Hotel Villa Teresita
Santa Fe (Montseny) : Posada de l'ermita de Santa Fe
Sant Feliu de Guixòls : Nou Hotel
Sant Feliu de Torelló : Hotel Bosch
Sant Llorenç de Morunys : Fonda del Cardoner
Sant Quirse de Besora : Hotel del Ter
Santes Creus : Fonda de l'Assumpta
Saragossa : Hotel Internacional
Sitges : Hotel Subur
Tarragona : Gran Hotel de París
Tàrrrega : Fonda d'Espanya
Terrassa : Hotel Peninsular
Tremp : Fonda Farga
Valls : Gran Hotel París
Vich : Gran Hotel Colon
Viladrau : Hotel Bofill
Vilajuïga : Gran Hotel Central
Vilafranca del Penedès : Fonda de la Rambla